

Mahkemeye Erişim Hakkının Anayasa Mahkemesi Kararları Ekseninde İncelenmesi

The Examination Of The Right To Access The Court On The Axis Of The Constitutional Court's Decisions

Aleyna KIRAN*

Öz

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi ve Anayasa'nın 36. maddesi gereğince herkes adil yargılanma hakkına sahiptir. Yargılamanın adillüğinden söz edebilmek için öncelikle mahkemeye erişimin mümkün olması gerekmektedir. Bu itibarla mahkemeye erişim hakkı adil yargılanma hakkının bir unsurudur.

Mahkemeye erişim hakkı genel itibariyle, bir uyuşmazlığı yargı önüne götürebilme ve uyuşmazlığın etkili şekilde sonuçlandırılmasını talep edebilme hakkı olarak ifade edilmektedir. Öte yandan bu hakkın kapsamı oldukça geniştir. Nitekim bu hak yalnızca dava açma hakkı ile ilgili değil aynı zamanda karar hakkı, kararın icrası hakkı gibi haklarla da ilgilidir. Yargılama giderleri, adli yardım talepleri mahkemeye erişim hakkı bakımından önem arz eden diğer konulardır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuruları incelerken mahkemeye erişim hakkı ile ilgili pek çok karar vermektedir. Bu kararlar doğrultusunda mahkemeye erişim hakkı ile ilgili prensipleri belirleyen önemli içtihatlar oluşmaktadır. Çalışmamızda öncelikle adil yargılanma hakkı ve mahkemeye erişim hakkı ele alınacak olup ardından Anayasa Mahkemesinin mahkemeye erişim hakkına ilişkin içtihatları konularına göre tasnif edilerek incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Adil Yargılanma Hakkı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Mahkemeye Erişim Hakkı

Abstract

In accordance with Article 6 of the European Convention on Human Rights and Article 36 of the The Constitutional Court of the Republic of Türkiye, everyone has the right to a fair trial. In order to talk about the

Hakemli Araştırma Makalesi / **Makale Geliř Tarihi:** 14.05.2024 – **Makale Kabul Tarihi:** 07.10.2024.

Atıf: Aleyna Kıran 'Mahkemeye Erişim Hakkının Anayasa Mahkemesi Kararları Ekseninde İncelenmesi' (2025) 3(1), TRÜHFD 1-44.

* 27. Dönem Adli Yargı Hâkim Adayı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, aleyna.kiran@hotmail.com, ORCID: 0009-0001-7539-3967. Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde çalışmayı okuyarak tecrübelerini paylaşan, yardımlarını esirgemeyen değerli meslek büyüğüm Trabzon Bölge Adliye Mahkemesi üyesi Hâkim Yasin KÖSE'ye teşekkürlerimi sunarım.

fairness of the trial, it must first be possible to access the court. In this respect, the right to access the court is a component of the right to a fair trial.

The right to access the court is generally expressed as the right to bring a dispute to court and to request an effective conclusion of the dispute. On the other hand the scope of this right is quite broad. In fact, the right to access the court is not only in relation to the right to sue but also to rights such as the right to a decision and the right to enforcement of a judgement. Litigation expenses and requests for legal aid are other issues that are important in terms of the right to access the court.

The European Court of Human Rights and the Constitutional Court of the Republic of Türkiye make many decisions regarding the right to access the court when reviewing individual applications. By way of these decisions important jurisprudence has emerged that determines the principles regarding the right to access the court. In this study first the right to a fair trial and the right to access the court will be discussed and then the jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Türkiye regarding the right to access the court will be classified and examined according to their subject.

Keywords

The Right to a Fair Trial, Constitutional Court of the Republic of Türkiye, The European Court of Human Rights, The European Convention of Human Rights, The Right to Access the Court

GİRİŞ

18 Mayıs 1954 tarihinden itibaren tarafı olduğumuz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS/Sözleşme), 6. maddesinin 1. fıkrasıyla adil yargılanma hakkını teminat altına almaktadır. Yargılamalar bakımından hayati önem taşıyan birçok hakkı ihtiva eden adil yargılanma hakkının, hukukumuzda anayasal güvenceye kavuşması ise 2001 yılında 4709 sayılı Kanun¹ ile yapılan değişiklik neticesinde olmuştur. Söz konusu değişiklik ile Anayasa m.36/1'e "*adil yargılanma*" ibaresi eklenmiştir.

Bir uyuşmazlığı yargı önüne götürebilme ve uyuşmazlığın etkili bir biçimde sonuçlandırılmasını talep edebilme hakkı olarak ifade edilen² mahkemeye erişim hakkı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihadıyla adil yargılanma hakkı kapsamında görülmüştür. Nitekim AİHM'in 1975 tarihli Golder/Birleşik Krallık³ kararında mahkemeye erişim hakkı, adil yargılanma hakkı kapsamında kabul edilmiş ve sonraki kararlarda bu içtihada sık sık atıf yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi (AYM) de AİHM'in içtihatları doğrultusunda, mahkemeye

¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 4709, Kabul Tarihi: 03.10.2001, RG 17.10.2001/ 24556 (Mükerrer).

² Özkan Şen Başvurusu B.No: 2012/791, 07.11.2013 § 52.

³ Golder/Birleşik Krallık B.No: 4451/70, 21.02.1975.

erişim hakkını, adil yargılanma hakkı bağlamında değerlendirmiş ve bu bağlamda pek çok karar vermiştir.

AYM'nin önüne gelen bireysel başvurularla ilgili istatistiklere bakıldığında, adil yargılanma hakkının en fazla ihlal kararı verilen hak olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Nitekim 30.09.2023 tarihine kadarki verilerde⁴ adil yargılanma hakkı, en fazla ihlal kararı verilen ikinci hak olarak görünmekte ise de bu sıralamada birinci sırada yer alan makul sürede yargılanma hakkının da adil yargılanma hakkı kapsamında olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Zira 2021 yılı sonuna kadarki ihlal kararlarının haklar bakımından dağılımında, makul sürede yargılanma hakkının ayrı bir başlıkta incelenmediği ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine yönelik kararların %76,8 ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir.⁵

Öte yandan adil bir yargılanmadan söz edebilmek için her şeyden önce mahkemeye erişimin mümkün olması gerekmektedir. Nitekim mevcut olmayan bir yargılamanın adil olup olmadığı da tartışılmayacaktır. Bu nedenle çalışmamızın konusu, öncelikli olarak korunması gereken bir hak olan mahkemeye erişim hakkı olacaktır.

Çalışmada ilk olarak adil yargılanma hakkı ele alınacaktır. Daha sonra mahkemeye erişim hakkının anlamı, hukuki niteliği ve kapsamı ortaya konulacak, cezai alanda şüpheli/sanık haricindeki kişilerin hakkın kapsamı dışında bırakılmasına ilişkin eleştiriye yer verilecektir. Ardından mahkemeye erişim hakkının Türk hukukundaki yeri ile etkili başvuru hakkıyla ilişkisi ifade edilecek, mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılma koşullarından bahsedilecektir. Çalışmada son olarak ise AYM kararları konularına göre tasnif edilerek yargılamanın farklı aşamalarında mahkemeye erişim hakkı bakımından ne gibi ihlaller doğabileceği incelenecektir. Bu inceleme yapılırken ilgili kısımlarda AİHM içtihatlarına atıf yapılacak ve mahkemeye erişim hakkına yönelik müdahalelerin ihlal teşkil etmemesi için belirlenmiş olan ölçütlerden söz edilecektir. Bu sayede mahkemeye erişim hakkının ihlaline yol açılmaması için mahkemelerce sergilenmesi gereken tutum ile bu hakkın koruduğu değer açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

⁴ Bkz. Bireysel Başvuru İstatistikleri 2023 Tablo 10 <https://www.anayasa.gov.tr/media/8917/bb_2023_3_tr.pdf> Erişim Tarihi 23.10.2023.

⁵ Bkz. Bireysel Başvuru İstatistikleri 2021 Tablo 8 <https://www.anayasa.gov.tr/media/7734/bb_2021_tr.pdf> Erişim Tarihi 23.10.2023.

I. ADİL YARGILANMA HAKKI

A. Genel Olarak

Adil yargılanma hakkını pek çok farklı şekilde tanımlamak mümkün ise de AİHS m. 6/1'den yola çıkılarak söz konusu hakkı, kişilerin davasını makul bir süre içerisinde bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde kamuya açık şekilde görülmesini talep etme hakkı gibi alt hakları muhteviyatında barındıran bir hak olarak tanımlamak mümkündür.⁶

Adil yargılanma hakkı, AİHS'in 6. maddesinin 1. fıkrasında düzenlenmekte iken Anayasa'da ise "hak arama hürriyeti" başlıklı 36. maddenin 1.fıkrasında yer almaktadır.⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireysel başvuru hakkının tanınmasıyla ve Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkının hukukumuzda girişi ile adil yargılanma hakkı bakımından pek çok bireysel başvuru yapılmıştır. Yapılan başvurular sonucu her iki mahkeme tarafından adil yargılanma hakkıyla ilgili çeşitli değerlendirmeler yapılmış ve önemli içtihatlar ortaya çıkmıştır.

AİHM ve AYM tarafından yapılan değerlendirmeler neticesinde bireysel başvuruların birçoğunun ihlal kararı ile neticelendiği görülmektedir. Bireysel başvurularla ilgili istatistikler⁸ incelendiğinde adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine yönelik kararların oldukça önemli bir yer tuttuğu görülmekte, söz konusu ihlallerin önüne geçmek için ise adil yargılanma hakkının etkin şekilde sağlanması gerekmektedir.

⁶ Doktrindeki tanımlar için bkz. Enver Bozkurt ve Selim Kanat, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Başvuru Elkitabı*, (1. Baskı, Asil Yayın Dağıtım 2004) 18-19; Sedat Erdem Aydın, *Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Yargılamasına Etkisi Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı*, (On İki Levha Yayıncılık 2022), 5-11; Şeref Ünal, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri)*, (TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları 2001) 165-168; Feyyaz Gölcüklü, 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Adil yargılama' (1994) 49 (1) 199 Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 200-203; Ömer Keskinsoy, Hande Seher Demir ve Semih Batur Kaya, *Türk Anayasa Yargısında Adil Yargılanma Hakkı*, (Adalet Yayınevi 2022) 19-22; Cem Alper Akdoğan, *(Temel Bir İnsan Hakkı Olarak) Adil Yargılanma Hakkı*, (Adalet Yayınevi 2022) 45-53; Esra Bahar, 'Türk Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararları Bağlamında Adil Yargılanma Hakkının Niteliği' (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2023) 190-197; Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği* (2.Baskı, Seçkin Yayıncılık 2021) 27-40; Osman Doğru ve Atilla Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 1. Cilt (1.Baskı, Şen Matbaa- Avrupa Konseyi 2012) 609-619; Sibel İnceoğlu, 'Adil Yargılanma Hakkı' *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa* (Şen Matbaa- Avrupa Konseyi 2013) 209-214.

⁷ Anayasa m.36/1: " Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. "

⁸ Bkz. <<https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/>> Erişim Tarihi 23.10.2023

B. Tarihsel Süreçte Adil Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkının temelleri, 1215 tarihli Magna Carta'da⁹ yer almaktadır.¹⁰ Nitekim bu belgenin 38. maddesinde *“kimsenin ilgili olayda doğru ve güvenilir deliller ortaya koyulmadan dava edilemeyeceği”*nin, 39. maddesinde ise *“ülkenin ilgili yasalarına uygun olarak verilen bir karar olmadıkça hiçbir özgür kişinin tutuklanamayacağı, hapse atılamayacağı, mal ve mülkünün elinden alınamayacağı, sürgüne yollanamayacağı”*nin belirtilmesiyle adil yargılanma hakkının sinyallerinin verildiği görülmektedir.¹¹

Kronolojik olarak Magna Carta'dan sonraki birtakım belgelerde¹² adil yargılanma hakkının yansımalarını görmek mümkün olmuş ise de söz konusu hakkın, uluslararası bir metinde yer alması 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi¹³ (İHEB) ile olmuştur.¹⁴

İHEB'in Türkçe çevirisine bakıldığında 10. maddenin *“Herkes, haklarının, vecibelerinin veya kendisine karşı cezai mahiyette herhangi bir isnadın tespitinde, tam bir eşitlikle, davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından adil bir şekilde ve açık olarak görülmesi hakkına sahiptir.”* şeklinde düzenlendiği görülmektedir. Söz konusu madde incelendiğinde adil yargılanma hakkının İHEB' de açıkça yer aldığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.¹⁵

Adil yargılanma hakkı bakımından en önemli gelişmelerden biri, kuşkusuz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesidir.¹⁶ 1950 tarihli Sözleşme'nin Türkçeye tercümesinde 6. madde *“adil yargılanma hakkı”* başlığını taşımakta olup maddenin 1. fıkrasının ilk cümlesi *“Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul*

⁹ Belge'nin Türkçe çevirisi için bkz. <<https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/Magna2017-2.pdf>> Erişim Tarihi 14.10.2023.

¹⁰ Taner (n 6) 27.

¹¹ Muhammed Kürşad Ergun, 'Türk Anayasa Hukukunda Mahkemeye Erişim Hakkı' (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi 2020) 5.

¹² 1525 tarihinde Alman köylülerinin kaleme aldığı “Köylülerin Mektupları”, 1628 yılında İngiltere’de yayımlanan “Haklar Dilekçesi”, 1679 yılında İngiltere’de yürürlüğe giren “Habeas Corpus Act”, 1776 tarihli Virginia Haklar Bildirgesi, 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi söz konusu belgelerden birkaç tanesidir. Konu hakkında daha detaylı bilgi için ise bkz. Akdoğan (n 6) 19-29.

¹³ Bildirge'nin Türkçe çevirisi için bkz. <<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>> Erişim Tarihi 08.01.2024.

¹⁴ Taner (n 6) 27.

¹⁵ Akdoğan (n 6) 24.

¹⁶ Sözleşme'nin Türkçe çevirisi için bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/media/3542/aihs_tr.pdf> Erişim Tarihi 08.01.2024.

bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir.” şeklindedir. Söz konusu 1. fıkranın devamında aleniyet ilkesinin ve istisnalarının ifade edildiği, maddenin 2. ve 3. fıkralarında ise suç isnadı altındaki kişilere yönelik güvenceler düzenlendiği görülmektedir.

1975 tarihine gelindiğinde ise mahkemeye erişim hakkı bakımından adeta yeni bir dönem başlatan AİHM’in Golder/Birleşik Krallık kararı karşımıza çıkmaktadır. Nitekim söz konusu kararda mahkemeye erişim hakkı, adil yargılanma hakkının zımni bir ögesi olarak ifade edilmiş¹⁷ ve adil yargılanma hakkı kapsamına dâhil edilmiştir. Daha sonra ise gerek AİHM, gerekse de AYM tarafından pek çok kez Golder kararına atıf yapılarak bu karar doğrultusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

C. Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı

Türkiye 1954 yılında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni uygun bulma kanunu ile onaylamış¹⁸ ve anılan Sözleşme, 18.05.1954’te yürürlüğe girerek iç hukukun bir parçası haline gelmiştir. Bu vesileyle, Sözleşme’nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı da hukukumuzda önemli bir konum edinmiştir.

Adil yargılanma hakkı kavramının Anayasamıza girişi ise 03.10.2001 tarihli, 4709 sayılı Kanun’un 14. maddesiyle yapılan değişiklikle olmuştur. Anılan değişiklik ile Anayasamızın 36. maddesinin 1.fıkrasına “savunma” ibaresinden sonra gelmek üzere “ile adil yargılanma” ibaresi eklenmiştir. 2004 yılında Anayasa m.90/5’e eklenen cümle ile¹⁹ temel hak ve özgürlükler bakımından AİHS’in hukukumuzdaki yeri daha da güçlenmiştir.²⁰

Türk hukukunda adil yargılanma hakkının birtakım yansımalarının da mevcut olduğu görülmektedir. Nitekim Anayasamızın yargı yetkisinin bağımsız ve tarafsız mahkemelere ait olduğunu düzenleyen 9. maddesi, koruma altına aldığı haklar bakımından 19. maddesi, kimsenin yasalara göre tabi olduğu mahkemeden farklı bir merci önüne çıkarılamayacağını düzenleyen 37. maddesi, suç ve cezalara dair oldukça önemli esasları düzenleyen 38. maddesi,

¹⁷ Golder/Birleşik Krallık § 28-36.

¹⁸ İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve buna Ek Protokolün tasdiki hakkında Kanun, Kanun Numarası: 6366 Kabul tarihi: 10.03.1954, RG 19.03.1954/ 8662.

¹⁹ 5170 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun’un 7. maddesiyle metne şu cümle eklenmiştir: “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.*” Kanun’un Kabul Tarihi: 07.05.2004 RG 22.05.2004/ 25469.

²⁰ Akdoğan (n 6) 44.

mahkemelerin bağımsızlığına ilişkin 138. maddesi, duruşmaların açık ve gerekçeli olmasına vurgu yapan 141. maddesi adil yargılanma hakkının yansımalarına örnektir.²¹

Anayasa'daki düzenlemelerin yanı sıra Ceza Muhakemeleri Kanunu'nda (CMK) ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda (HMK) da adil yargılanma hakkının yansımaları olan düzenlemeler mevcuttur.²² Nitekim 5271 sayılı CMK'nın 147. maddesinde şüpheli veya sanığın ifade veya sorgusunda uyulması gereken kurallar düzenlenmiş, 160. maddesinin 2. fıkrasında ise “*adil bir yargılamanın yapılabilmesi*” ibaresi kullanılmıştır. 6100 sayılı HMK'nın hukuki dinlenilme hakkına ilişkin 27. maddesi ve aleniyet ilkesini düzenleyen 28. maddesi adil yargılanma hakkının yansımalarının diğer örnekleridir. Mevzuatımızda adil yargılanma hakkının başkaca yansımaları da mevcut olmakla birlikte çalışmanın kapsamı bakımından bunlara ayrıca değinmeye gerek görülmemiştir.

D. Adil Yargılanma Hakkı Kapsamında Olan Haklar

Adil yargılanma hakkı içerisinde birçok hakkı barındırmaktadır.²³ Bu husus AİHS m.6/1'in lafzi olarak incelenmesiyle de anlaşılmaktadır. Söz konusu alt haklar; kanunla kurulmuş bir mahkemede önünde yargılanma hakkı, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yargılanma hakkı, aleni yargılanma hakkı, makul sürede yargılanma hakkı ve hakkaniyete uygun yargılanma²⁴ haklarıdır.²⁵ AİHS m.6/2'de suç ile itham edilen kişilere ilişkin olarak masumiyet karinesi²⁶ koruma altınmış, maddenin 3. fıkrasında ise suç ile itham edilen kişilerin asgari hakları²⁷ sıralanmıştır.

²¹ Akdoğan (n 6) 35-37.

²² Akdoğan (n 6) 37.

²³ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Servet Alyanak, *Avrupa Birliği Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı ve Etkili Yargısal Denetim*, (Seçkin Yayıncılık 2023), 57-64.

²⁴ 109-213 Gölçüklü “hakkaniyete uygun olarak” ibaresinin maddenin özünü oluşturduğunu ifade etmektedir. Bkz. Gölçüklü (n 6) 218.

İngilizce metinde AİHS m.6'da yer alan “fair trial” ibaresinin Türkçeye adil yargılanma hakkı olarak mı hakkaniyete uygun yargılanma hakkı olarak mı çevrilmesi gerektiği konusunda ise bkz. Taner (n 6) 29-34.

²⁵ Bahsedilen hakların tanımları ve haklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı (Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4)*, (MRK Baskı- Avrupa Konseyi 2018) 67-107, 109-213, 239-262, 263-292.

²⁶ Bkz. İnceoğlu (n 25) 293-309.

²⁷ Bkz. İnceoğlu (n 25) 313 vd.

Öte yandan AİHM, dinamik/çağdaş/evrimci yorum metodu²⁸ olarak adlandırılan yöntem ile “adil yargılanma hakkı”nın kapsamını daha da genişletmektedir.²⁹ Bu yöntem ile AİHM, AİHS m.6/1’de tam olarak ifade edilmemiş olan birtakım hakları da yorum yoluyla adil yargılanma hakkı kapsamına dâhil etmektedir. Mahkemeye erişim hakkı³⁰, silahların eşitliği ilkesi³¹, çelişmeli yargılama ilkesi³², gerekçeli karar hakkı³³, delillere ilişkin ilkeler³⁴, hukuki kesinlik ilkesi³⁵, susma ve kendini suçlamama hakkı³⁶, duruşmada hazır bulunma ve etkili katılım hakları³⁷ AİHM tarafından adil yargılanma hakkının örtülü unsurları olarak görülmüştür.³⁸ AYM de AİHM içtihatlarından yola çıkarak anılan hak ve ilkeleri adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilmiş ve bu doğrultuda pek çok karar vermiştir.³⁹

AYM, adil yargılanma hakkının kapsamının Anayasa’da yer almaması sebebiyle, hakkın kapsam ve içeriğinin AİHS m.6 doğrultusunda tayin edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁰ Dolayısıyla AİHS m.6 ve maddenin kapsamı hakkındaki içtihatlar, hukukumuz bakımından büyük bir önem taşımaktadır.

II. MAHMEYE ERİŞİM HAKKI

A. Anlam ve Hukuki Nitelik

Bilindiği üzere yargı yetkisi, devletin egemenlik alanında olup mahkemeler aracılığıyla yerine getirilmektedir. Mahkemelerin işleyişinin hakkaniyete uygun olması, keyfi uygulamaların yaşanmaması, kişilere haklarının teslim edilmesi ve yargıya güvenin oluşması

²⁸ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Bertil Emrah Oder, *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri*, (1. Baskı, Beta Yayıncılık 2010), 225-260; Ufuk Ramazan Çakmak, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Yargılamasında Hakkaniyete Uygun Tatmin*, (1. Baskı, Adalet Yayınevi 2021), 36-38; Ömer Gedik, *Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yorum Yöntemleri Açısından İncelenmesi*, (Filiz Kitabevi 2022), 112-122; Yakup Yıldırım, ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Dinamik Yorum Yöntemi’ (2019/04) İnsan Hakları Dergisi 42, 42-45; Mehmet Ciğer, ‘Antlaşmaların Yorumuna Farklı Bir Yaklaşım: AİHM’nin Dinamik Yorumu ve Takdir Payı Doktrini’ (Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi 2022) 83-104.

²⁹ Ciğer (n 28) 94.

³⁰ Bkz. Golder/Birleşik Krallık § 28-36.

³¹ Bkz. Foucher/Fransa, B.No: 22209/93, 18.03.1997, §33-36.

³² Bkz. Rowe ve Davis/Birleşik Krallık, B. No: 28901/95, 16/2/2000, § 60.

³³ Bkz. Ruiz Torija/İspanya, B.No: 18390/91, 09.12.1994, § 29-30.

³⁴ Bkz. Ayetullah Ay/ Türkiye B.No: 29084/07 ve 1191/08, 27.10.2020 §123-127.

³⁵ Bkz. Amirkhanyan/ Ermenistan B.No: 22343/08, 03.12.2015 §39.

³⁶ Bkz. Funke/ Fransa B.No: 10828/84, 25.02.1993 § 44.

³⁷ Bkz. Colozza/Italy, B.No: 9024/80, 12.02.1985 § 27,116.

³⁸ İnceoğlu (n 25) 3.

³⁹ Bkz. Özkan Şen Başvurusu § 51; Abdullah Topçu Başvurusu B. No: 2014/8868, 19.04.2017 § 75; Yankı Bağcıoğlu ve Diğerleri Başvurusu B. No: 2014/253, 09.01.2015 § 63; Murat Ergan Başvurusu B.No: 2020/2395, 01.02.2023 § 15.

⁴⁰ Bkz. Onurhan Solmaz Başvurusu B.No: 2012/1049, 26.03.2013 § 22.

için yargılamanın adil olması zorunludur. Nitekim bu zorunluluk, temel bir insan hakkı olarak ulusal ve uluslararası metinlerde de yer edinmiştir. Ancak yargılamanın adil bir şekilde yapılması, hatta yargılamanın başlayabilmesi için her şeyden önce hak arayan kişinin yargılama makamına, yani mahkemeye başvurabilmesi gerekir. Başka bir ifadeyle adil yargılama hakkından bahsedilebilmesi için öncelikle mahkemeye erişimin mümkün olması gerekir. Dolayısıyla mahkemeye erişim imkânı, adil yargılanma haklarının oluşturduğu zincirin ilk halkası olarak karşımıza çıkmakta ve bu imkânın bir hak olarak tanınması gerekmektedir.

Hukuk devleti olmanın bir gereği olan mahkemeye erişim hakkı⁴¹ AYM'nin tanımıyla, bir uyuşmazlığı yargı önüne götürebilme ve uyuşmazlığın etkili bir biçimde sonuçlandırılmasını talep edebilme hakkıdır.⁴² Başka bir tanımla bu hak, en genel ifadeyle mahkemeden karar elde edebilmeyi teminat altına alan bir haktır.⁴³

Mahkemeye erişim hakkı, AİHM içtihadıyla adil yargılanma hakkı kapsamına dâhil edilen haklardan biri olup AİHM, Golder kararında⁴⁴ mahkemeye erişim hakkının AİHS'in 6. maddesi kapsamında olduğunu ilk defa ifade etmiştir. AİHM, Sözleşme'nin 6. maddesinin sağladığı korumanın, sadece başlamış bir davayla sınırlı olmadığını, ortada bir dava bulunmazken yargılamanın adilliğinin manasız kalacağını vurgulayarak Sözleşme'nin başlangıcındaki "hukukun üstünlüğü" ilkesinden hareketle mahkemeye erişim hakkını 6. madde kapsamında kabul etmiştir.⁴⁵

Mahkemeye erişim hakkının hukuki niteliğini saptamak için ise adil yargılanma hakkının hukuki niteliğine bakmamız gerekecektir. Bu itibarla öncelikle, AİHS'te teminat altına alınan hakların medeni haklar ve siyasi haklar⁴⁶ olduğunu, sosyal haklara⁴⁷ ise Sözleşme'de doğrudan

⁴¹ Doktrindeki tanımlar için bkz. Akdoğan (n 6) 68-71; Alyanak (n 23), 65-79; Aydın (n 6) 60-63; Bahar (n 6) 247-248; Ergun (n 11) 3-7; Doğru ve Nalbant (n 6) 620-631; İnceoğlu (n 6) 215-223.

⁴² Özkan Şen Başvurusu §52.

⁴³ Kutic/Hırvatistan B.No: 48778/99 01.03.2002.

⁴⁴ Golder/Birleşik Krallık B.No: 4451/70, 21.02.1975.

⁴⁵ Golder/Birleşik Krallık § 35,36.

⁴⁶ Hakların sınıflandırılması konusunda detaylı bilgi için bkz. Adil Şahin, *İnsan, Özgürlük ve Devlet*, (Celepler Matbaacılık ve Dağıtım, Trabzon 2013) 247- 250; İbrahim Ö Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, (16. Baskı, Legal Yayıncılık 2021) 264-266,269-283; Tekin Akıllıoğlu, *İnsan Hakları Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri*, (3. Baskı Yetkin Yayıncılık 2019) 275-295; Zafer Gören, *Temel Hak Genel Teorisi* (5. Baskı Yetkin Yayıncılık 2022) 47-55.

⁴⁷ Detaylı bilgi için bkz. Bülent Tanör, *Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar*, (2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2022).

yer verilmediğini belirtmek gerekir.⁴⁸ Medeni ve siyasi haklar, ortaya çıkış zamanına göre yapılan sınıflandırmada birinci kuşak haklar⁴⁹ sınıfına dâhildirler. Dolayısıyla Sözleşme’de yer alan adil yargılanma hakkının da birinci kuşak haklardan biri olduğu düşünülebilirse de bu konu doktrinde tartışmalıdır. Nitekim doktrinde, adil yargılanma hakkının ikinci kuşak haklarla⁵⁰ da bağlantılı olduğu ifade edilmekte ve söz konusu hakkın niteliğinin net olmadığı vurgulanmaktadır.⁵¹

Öte yandan AİHS’te yer alan haklar, doktrinde; mutlak, sınırlı ve nitelikli olmak üzere üç sınıfa ayrılarak incelenmektedir. Adil yargılanma hakkının ise bu sınıflardan hiçbirisiyle tam anlamıyla örtüşmediği, bu hakkın kendine özgü şekilde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Nitekim Sözleşme sisteminin temeli olarak görülen bu hak, kendi içinde mutlaklık arz etse de hakkın içerdiği alt haklara birtakım sınırlamalar getirilebileceği ifade edilmiştir. Mahkemeye erişim hakkı da sınırlama getirilebilecek alt haklardan biridir.⁵²

Anayasa’ya bakıldığında ise mahkemeye erişim hakkının 36. maddede düzenlendiği, dolayısıyla Anayasa’nın “*Temel Hak ve Ödevler*”e ilişkin ikinci kısmının, “*Kişinin Hak ve Ödevleri*”nin düzenlendiği ikinci bölümünde yer aldığı görülmektedir. Hakkın niteliğinin doktrinde tartışmalı olduğunu yinelemekle, Anayasa’daki yeri itibarıyla bu hakkın negatif statü hakkı,⁵³ başka bir ifadeyle bir koruyucu hak⁵⁴ sıfatı taşıdığını ifade edebiliriz. Nitekim bu hak, bir adil yargılanma hakkı olarak bireyin davasını mahkeme önüne taşıyıp mahkemeden karar temin edebilmesini güvence altına almasıyla bireyi korumayı hedeflemektedir.

⁴⁸ Ersin Bayra, ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Yoluyla Sosyal ve Ekonomik Hakların Dolaylı Olarak Korunması Üzerine Değerlendirmeler’ (2023) 8 (1) İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 63, 66.

⁴⁹ Detaylı bilgi için bkz.; Bülent Algan, *İnsan Hakları (Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve)*, (1.Baskı, Adalet Yayınevi 2023), 88-90; Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 2.Cilt (Ekin Yayınevi 2011) 511-515; Oktay Uygun, *Devlet Teorisi*, (9. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2022) 534, 569-574; Kaboğlu (n 46) 256; Şahin (n 46) 247-248.

⁵⁰ Detaylı bilgi için bkz. Algan (n 49) 90-94; Kaboğlu (n 46) 256; Gözler (n 49) 512; Uygun (n 49) 535, 574-587; Şahin (n 46) 249-250.

⁵¹ Akdoğan (n 6) 51-53 Doktrindeki bir kısım görüşler için bkz. Hakan Karakehya, ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma’ (Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi 2007) 21; Esra Atalay, ‘Yargısal Temel Haklar’, *Prof. Şükrü Postacıoğlu’na Armağan*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları 1997) 437, 443-444. <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/esra_atalay.pdf> Erişim Tarihi 08.01.2024

⁵² Hüseyin Turan, ‘Adil Yargılanma Hakkının İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’ndeki Yeri ve Önemi’ (2009) (84) TBB Dergisi 213, 227-230.

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Birden Güngören Bulgan, *Georg Jellinek’in Hak ve Devlet Kuramı*, (3.Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2022) 50-52; Algan (n 49) 71-75; Kaboğlu (n 46) 255; Gözler (n 49) 508.

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku (Anayasa Metni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)*, (Turhan Kitabevi 2000) 167-168.

B. Mahkemeye Erişim Hakkının Kapsamı

AIHM, AIHS m.6/1'in; herkese medeni hak ve yükümlülüklerine⁵⁵ dair her çeşit uyuşmazlığı bir mahkeme önüne taşıma hakkını tanıdığını ve hukuk davası açabilmenin bir ögesi olan “mahkeme hakkını” güvence altına aldığını ifade etmiştir.⁵⁶

AIHM, otonom/özerk yorum metodu⁵⁷ ile AIHS m.6'daki kavramları oldukça geniş yorumlamış, idarenin işlem ve eylemleri nedeniyle öne sürülen iddiaları⁵⁸ da maddenin kapsamına dâhil etmiştir. Öte yandan vergi ile ilgili uyuşmazlıklar, yabancıların sınır dışı edilmeleri, siyasi sığınmalar, vatandaşlık gibi konular ise AIHM tarafından maddenin kapsamı dışında bırakılmıştır.⁵⁹

Mahkemeye erişim hakkı, suç isnadına ilişkin uyuşmazlıklar bakımından da uygulama alanı bulmaktadır.⁶⁰ Buna karşın, “suç isnadı”nın kendilerine yöneltilmemiş olması sebebiyle şüpheli/sanık haricindeki kişiler AIHM tarafından, Sözleşme'nin 6. maddesinin güvence sahası dışında bırakılmaktadır. Bu durum, ceza davasında medeni hak talebine olanak sağlayan bir sistemin benimsenmiş olması ya da ceza davası neticesinde verilen kararın hukuk davası yönünden etkili veya bağlayıcı olması hâlleri istisna olmak üzere geçerlilik arz etmektedir.⁶¹ AYM'nin de AIHM'in bu içtihadını benimsediği görülmektedir.⁶² Kanaatimizce şüpheli/sanık haricindeki kişilerin, mahkemeye erişim hakkından yararlanamayacağı yönündeki içtihat, AYM tarafından yeniden gözden geçirilmelidir. Nitekim Anayasa m.36'ya bakıldığında bu hakkın “herkes” için öngörüldüğü açıktır.

Her ne kadar AIHS m.6, ceza davaları bakımından “kendisine yöneltilen suçlamalar”dan bahsederek haktan yararlanacak kişileri kısıtlayabilmekte ise de AIHS m. 53,⁶³ Sözleşme'deki düzenlemelerin taraf devletlerin yasalarında kabul edilen hak ve hürriyetleri sınırlamayacağını

⁵⁵ Bkz. M. Serhat Kaşıkara, ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi Çerçevesinde Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı’ (2011) 2 (4) Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 233, 233-290 <<https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/123204/avrupa-insan-haklari-sozlesmesinin-6-maddesi-cercevesinde-medeni-hak-ve-yukumluluk-kavrami>> Erişim Tarihi 02.01.2024.

⁵⁶ Eşim/Türkiye kararı B.No: 59601/09, 17.09.2013 §18.

⁵⁷ Bkz. Cığır (n 28) 82,83; Çakmak (n 28) 33-35.

⁵⁸ İnceoğlu (n 25) 24.

⁵⁹ Gözler (n 49) 618.

⁶⁰ Hasan İştin Başvurusu B.No: 2015/1950, 22.02.2018 §36.

⁶¹ Perez/Fransa, B.No: 47287/99, 12.02.2004 §70.

⁶² Bkz. Onurhan Solmaz Başvurusu §24; Taylan Kamış Başvurusu B.No: 2013/5709, 17.03.2016 §30.

⁶³ AIHS m.53: “Bu Sözleşme hükümlerinden hiçbirisi, herhangi bir Yüksek Sözleşmecî Taraf'ın yasalarına ve onun taraf olduğu başka bir Sözleşme uyarınca tanınmış olabilecek insan hakları ve temel özgürlükleri sınırlayacak veya onları ihlal edecek biçimde yorumlanamaz.”

ifade eder. Bu durumda, iç hukuk bakımından mahkemeye erişim hakkının “herkes” için geçerli olduğu hususunda bir kuşku kalmamakta, esas sorun bireysel başvurularda ortaya çıkmaktadır.⁶⁴

Anayasa m.148/3’ün ilk cümlesi⁶⁵ gereğince, bireysel başvurularda ihlal edildiği ileri sürülen temel hak ve hürriyetin hem Anayasa’da hem de AİHS’ te teminat altına alınmış olması gerekmekte, dolayısıyla bir kapsam ortaklığı aranmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, ceza davaları bakımından şüpheli/sanık haricindeki kişilerin, AİHS m.6/1’in kapsamı dışında tutulması sebebiyle AYM’nin bireysel başvurularda ortak koruma sahası hususunu değerlendirerek⁶⁶ kendisini konu bakımından yetkisiz görmesi sorunsuz gibi görünmektedir. Ancak konuya bir de uluslararası antlaşmaların iç hukuktaki yerini⁶⁷ tespit ederek yaklaşmak yerinde olacaktır.

Öncelikle, uluslararası antlaşmaların “iç geçerliliği”nin, bu antlaşmaların “dış geçerliliği”nden farklı bir konu olduğunu ifade etmek gerekir. Doktrinde, “dış geçerlilik” açısından, uluslararası antlaşmaların iç hukuktaki normlardan daha üstün olduğu vurgulanmıştır.⁶⁸ Ancak, AYM’nin bireysel başvurulara olan yaklaşımı yönünden asıl önem arz eden “iç geçerlilik”tir.

Gözler, konuyu çeşitli açılardan değerlendirmiş ve uluslararası antlaşmalara kanun üstü değer atfedilmesini eleştirmiştir. Gözler, uluslararası antlaşmaların iç hukuktaki normlardan kendiliğinden üstün olmayacağını, bunun için devletin bir düzenleme yapması gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁹

Anayasa m.90/5⁷⁰ uyarınca temel hak ve hürriyetlere ilişkin uluslararası antlaşmalara, kanunlara göre üstünlük atfedilmiş⁷¹ olsa da, maddede bu antlaşmaların Anayasa hükümleriyle

⁶⁴ Ergun (n 11) 43.

⁶⁵ “Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.”

⁶⁶ Bkz. Onurhan Solmaz Başvurusu § 18-27.

⁶⁷ AİHS’in iç hukuktaki yeri konusundaki görüşler için bkz. Ünal (n 6) 71-74; Gözler (n 49) 669-674; Gözübüyük (n 54) 290-291.

⁶⁸ Bkz. Gözler (n 49) 172-187,668.

⁶⁹ Gözler (n 49) 668-693.

⁷⁰ Anayasa m. 90/5: “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.”

⁷¹ Gözler (n 49) 686.

değil, kanunlarla kıyaslandığı görülmektedir. Dolayısıyla iç hukukumuzda, uluslararası antlaşma hükümlerinin iç geçerlilik yönünden Anayasa'dan üstün olduğuna dair bir düzenleme yoktur.

Yukarıda bahsedilen hususlardan hareketle, Anayasa m.36/1'in "herkes" için geçerlilik arz ettiği iç hukukumuzda, insan hakları lehine bir yorumla, şüpheli/sanık haricindeki kişilerin de cezai konularda adil yargılanma hakkından ve dolayısıyla mahkemeye erişim hakkından yararlanabilmesi, bu konudaki bireysel başvurularda konu bakımından yetkisizlik sonucuna varılmaması gerektiği kanaatindeyiz.

Mahkemeye erişim hakkının koruma alanının yalnızca ilk derece yargılamalarıyla sınırlı olmadığı, eğer iç hukukta o uyumsuzluk bakımından kanun yolu mevcut ise bu hakkın üst mahkemelere başvurma hakkını da kapsadığı ifade edilmektedir.⁷² Gerek AİHM'in gerekse de AYM'nin bu hususa vurgu yaptığı görülmektedir.

Öte yandan AYM, AİHM içtihatlarına atıfta bulunarak mahkemeye başvurma hakkının başvuru sonucunda temin edilen nihai kararın icrası konusundaki beklentiyi de güvence altına aldığını dile getirmektedir.⁷³

Ceza davaları açısından şüpheli/sanık haricindeki üçüncü kişiler yönünden eleştirimizi yinelemekle birlikte mahkemeye erişim hakkının, pek çok hakkı ihtiva eden oldukça geniş kapsamlı bir hak olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

C. Mahkemeye Erişim Hakkının Hukukumuzdaki Yeri ve Etkili Başvuru Hakkı İle Arasındaki İlişki

AİHM, Golder kararında mahkemeye erişim hakkının hukukun temel prensibi olduğunu, mahkemeye erişim hakkı olmadan hakkaniyete uygun bir yargılamadan bahsedilemeyeceğini belirtmiştir.⁷⁴ AYM de AİHM içtihadıyla benzer doğrultuda mahkemeye erişim hakkının adil yargılanma hakkının ön şartı olduğunu ifade etmiş⁷⁵ ve mahkemeye erişim hakkının önemini pek çok kararında vurgulamıştır.

⁷² Bkz. Bayar ve Gürbüz/Türkiye B.No: 37569/06, 27.11.2012 § 42; Ali Atlı Başvurusu B.No: 2013/500, 20.03.2014 § 49.

⁷³ Bkz. Kenan Yıldırım ve Turan Yıldırım Başvurusu B.No: 2013/711, 03/04/2014 § 45.

⁷⁴ Golder/Birleşik Krallık § 35.

⁷⁵ Tahir Gökatalay Başvurusu B.No: 2013/1780, 20.03.2014 §37.

Mahkemeye erişim hakkı Anayasa m.36/1’de yer almakta olup Anayasamız, AİHS’ten farklı olarak mahkemeye erişim hakkını açıkça düzenlemektedir.⁷⁶

Anayasamızın 125. ve 138. maddeleri de mahkemeye erişim hakkı açısından önem taşıyan düzenlemelerdir. Nitekim Anayasa m.125/1’de idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolunun açık olduğu belirtilmekte, Anayasa m.125/4’te ise yürütmeyi durdurma yetkisi düzenlenmektedir. Maddedeki bu düzenlemeler mahkemeye erişim hakkına ek güvence sağlamaktadır. Anayasa m.138/4 ise yasama, yürütme organları ile idarenin, yargı kararlarına uymak mecburiyetinde olduğunu, mahkeme kararlarını yerine getirmeyi geciktiremeyeceklerini düzenlemekte, kararın icrası hakkını ifade etmektedir.⁷⁷

AYM, mahkemeye erişim hakkı bakımından Anayasanın 138. maddesine özel bir önem atfetmiştir. Kararın icrası hakkının, mahkeme hakkının bir unsurunu oluşturduğunu, karar uygulanmazsa yargılamanın da manasız kalacağını, bu nedenle yargı kararlarının uygulanmasının mahkemeye erişim hakkı kapsamında değerlendirileceğini ifade etmiştir.⁷⁸

AYM’nin tanımıyla etkili başvuru hakkı, “*anayasal bir hakkının ihlal edildiğini ileri süren herkese hakkın niteliğine uygun olarak iddialarını inceletebileceği makul, erişilebilir, ihlalin gerçekleşmesini veya sürmesini engellemeye ya da sonuçlarını ortadan kaldırmaya elverişli idari ve yargısal yollara başvuruda bulunabilme imkânı sağlanması*”dır.⁷⁹ Anlaşılabacağı üzere etkili başvuru hakkı, kişilerin haklarının ihlal edilmesi durumunda ihlalin iç hukukta incelenmesi maksadıyla yapılacak etkili bir başvuruyu teminat altına almakta ve bu yönüyle mahkemeye erişim hakkıyla benzerlik taşımaktadır.⁸⁰

Öte yandan bu iki hakkın farklılık arz eden yönleri de mevcuttur.⁸¹ Mahkemeye erişim hakkı AİHS m.6 kapsamında olan bir hak iken, etkili başvuru hakkı AİHS’in 13. maddesinde⁸² düzenlenmektedir. Söz konusu düzenlemeler incelendiğinde etkili başvuru hakkının AİHS’te tanınan haklar bakımından güvence altına alındığı görülmekteyken mahkemeye erişim hakkının

⁷⁶ İncoğlu (n 25) 40.

⁷⁷ ibid 41-42.

⁷⁸ Feyzullah Caner Başvurusu B.No: 2017/31906, 18.11.2020 §18.

⁷⁹ İ.D. ve Diğerleri Başvurusu B.No: 2016/14513, 28.12.2022 §63.

⁸⁰ Funda Görgülü Ergenç, ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı’ (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi 2021) 49.

⁸¹ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Ömer Emrullah Egeliği, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa Çerçevesinde Etkili Başvuru Hakkı* (On İki Levha Yayıncılık 2021), 277-312.

⁸² “AİHS m.13 :*“Bu Sözleşme’de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir.”*

ise, medeni hak ve yükümlülüklerle ait uyuşmazlıklarla suç isnadına yönelik hâlleri kapsadığı anlaşılmaktadır.⁸³

Anayasamız bakımından mahkemeye erişim hakkı Anayasa m.36/1’de düzenlenmekteyken etkili başvuru hakkı ise Anayasa m.40/1’de⁸⁴ güvence altına alınmaktadır. Anayasamızda, mahkemeye erişim hakkı “herkes”e tanınmışken etkili başvuru hakkı Anayasa’da teminat altına alınmış bir temel hak ya da hürriyeti ihlal edilmiş kişilere tanınmıştır.

Etkili başvuru hakkının, bağımsız nitelikte koruma işlevinden yoksun bir hak olarak görüldüğünü ifade etmek gerekir. Nitekim AİHM, AİHS’in 13. maddesinin Sözleşme’nin ve Protokollerinin normatif diğer şartlarını tamamladığını, bu anlamda bağımsız bir varlığa sahip olmadığını belirtmektedir.⁸⁵ AYM de benzer şekilde etkili başvuru hakkının bağımsız nitelikte koruma fonksiyonu bulunmadığını, bu hakkın temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasını, korunmasını ve başvuru yollarını teminat altına alan tamamlayıcı türdeki haklardan olduğunu belirtmekte ve bu doğrultuda kabul edilmezlik kararları vermektedir.⁸⁶ Öte yandan etkili başvuru hakkının, ortak koruma alanında olan başka haklarla ilişkili olarak ihlal edildiğine yönelik iddialarda diğer şartların da bulunması hâlinde kabul edilebilirlik kararı verilerek esas bakımından incelemeye geçilmektedir.⁸⁷ Mahkemeye erişim hakkı ise bir adil yargılanma hakkı olması sebebiyle başka haklardan bağımsız şekilde bireysel başvuruya konu yapılabilmektedir.

Son olarak ifade etmek gerekir ki mahkemeye erişim hakkında başvurulacak makamın bir yargı yeri olması gerektiği hâlde etkili başvuru hakkında yetkili bir merciden söz edilmesi sebebiyle başvurulacak makamın bir mahkeme olmasına gerek yoktur.⁸⁸

D. Mahkemeye Erişim Hakkının Sınırlandırılması

Mahkemeye erişim hakkı mutlak değildir. AİHM, mahkemeye erişim hakkının birtakım zımni sınırlamalara tabi olduğunu, hakkın niteliği gereği sınırlama yetkisinin devlete ait

⁸³ Gökhan Çayan, ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı’ (2016/28) Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 235, 239.

⁸⁴ Anayasa m.40/1: “*Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.*”

⁸⁵ Zavoloka/Letonya B.No:58447/00 07.10.2009, § 35.

⁸⁶ Bkz. Onurhan Solmaz Başvurusu § 34.

⁸⁷ Bkz. İ.D. ve Diğerleri Başvurusu § 62, Yine Bkz. Abdulkerim Hammud Başvurusu B.No:2019/24388, 02.05.2023 § 65.

⁸⁸ Çayan (n 83) 240.

olduğunu, devletin bu sınırlamaları düzenleme konusunda belli bir “takdir aralığı”na sahip olduğunu ifade etmektedir.⁸⁹

Anayasa Mahkemesi de AİHM ile benzer bir yorum yaparak Anayasa m.36’da hak arama özgürlüğüne yönelik herhangi bir sınırlama sebebi düzenlenmemişse de⁹⁰ özel sınırlama sebebi düzenlenmemiş hakların da doğası gereği birtakım sınırlarının bulunduğunu ifade etmiştir.⁹¹

AİHM, mahkemeye erişim hakkına getirilecek sınırlamanın hakkın özünü etkileyecek ya da etkilenmesi sonucu doğuracak biçimde uygulanmaması gerektiğini belirtmiş ve söz konusu sınırlamaların, meşru bir amaç taşıması ve bu amaç ile kullanılan araç arasında makul bir orantı olması hâlinde AİHS m.6/1’le bağdaşacağını ifade etmiştir.⁹² AYM kararlarında da Anayasa m.13’te belirtilen kanunilik, meşru amaç ve ölçülülük kriterleri doğrultusunda değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir.⁹³ Nitekim AYM; hakka getirilecek sınırlandırmaların hakkın özünü zedelememesi, meşru bir amaç taşıması, açık, ölçülü olması ve başvuru üzerinde ağır bir yük teşkil etmemesi gerektiğini ifade etmektedir.⁹⁴

Öte yandan AİHM, mahkemeye erişmeyi aşırı ölçüde güçleştiren ya da olanaksız kılan uygulamaların;⁹⁵ AYM ise kişinin mahkemeye başvurmasını manasız duruma getiren, mahkeme kararını önemli derecede etkisizleştiren sınırlandırmaların mahkemeye erişim hakkını ihlali sonucu doğurabileceğini ifade etmiştir.⁹⁶

Görüldüğü üzere AYM, mahkemeye erişim hakkına yönelik sınırlamaların ihlal oluşturup oluşturmayacağı konusunda AİHM ile benzer bir çerçevede değerlendirme yapmaktadır.

III. ANAYASA MAHKEMESİ İÇTİHATLARI IŞIĞINDA MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKI

Mahkemeye erişim hakkının, yalnızca varlığı yeterli olmayıp bu hakkı fiilen ve etkili şekilde kullanma imkânı da mevcut olmalıdır.⁹⁷ AYM, AİHM kararlarına atıf yaparak

⁸⁹ Eşim/Türkiye § 19.

⁹⁰ Nitekim bkz. Anayasa m.13: “*Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.*”

⁹¹ Özkan Şen Başvurusu § 58.

⁹² Eşim /Türkiye § 19.

⁹³ Hüseyin Volkan Kurt Başvurusu B.No: 2019/42687, 08.03.2023.

⁹⁴ Şener Berçin Başvurusu B. No: 2013/5516, 22.01.2015 § 54.

⁹⁵ Osu/İtalya B.No: 36534/97, 11.07.2002, § 36-40.

⁹⁶ Özkan Şen Başvurusu § 52.

⁹⁷ Geouffre de la Pradelle/France B.No:12964/87, 16.12.1992.

mahkemeye erişim hakkının kanuni birtakım şartlara tabi kılınmasının mümkün olduğunu belirtmiştir. AYM, öte yandan söz konusu şartlara dair kurallar tatbik edilirken bir taraftan adil yargılanma hakkını ihlal edebilecek derecede aşırı şekilcilikten kaçınılması, öbür taraftan ise usul kurallarının yok sayılması sonucunu doğurabilecek ölçüde gevşeklikten uzak durulması gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁸ Dolayısıyla mahkemelerin usul kurallarına ilişkin uygulamaları, kişilerin mahkemeye erişim hakkını etkin şekilde kullanabilmeleri için oldukça önem taşımaktadır.

AIHM ve AYM, mahkemeye erişim hakkı ile ilgili önlerine gelen bireysel başvurular hakkında birtakım değerlendirmeler yapmakta, önemli içtihatlar oluşturmaktadır. Bu mahkemeler somut olaya göre yaptıkları değerlendirmeler sonucunda, mahkemeye erişim hakkına yönelik müdahalelerin bir kısmının ihlal teşkil ettiğine, bir kısmının ise ihlal teşkil etmediğine hükmetmektedir. Aşağıda, mahkemeye erişim hakkına ilişkin olarak AYM'nin bireysel başvurular sonucunda vermiş olduğu kararlar konularına göre bir ayırım yapılarak sunulacaktır.

A. Dava Şartlarına İlişkin

AYM, dava açma hakkının kapsamına ve kullanım şartlarına dair birtakım düzenlemelerin hak arama hürriyetinin tabiatından kaynaklanan sınırları belirlediğini ancak bu sınırlamaların Anayasa m. 13'te yer alan teminatlara aykırı olamayacağını belirtmiştir.⁹⁹

Şenol Özdemir başvurusuna konu olayda, yer altı işçisi olarak çalışmaktayken iş kazası geçiren başvurunun kazaya bağlı maluliyet oranı Yüksek Sağlık Kurulu tarafından %0 olarak tespit edilmiş, başvuru maluliyet oranına itiraz etmiştir. Ayrıca başvuru, geçirdiği kaza sebebiyle işveren aleyhine haklarını saklı tutarak 100 TL maddi ve 900 TL manevi tazminat talepli dava açmıştır. İlgili mahkeme, aldığı bilirkişi raporları ile belirlenen oran doğrultusunda kazanın oluşumunda başvurunun %50 kusurlu olması nedeniyle tazminat talebinin kısmen kabulüyle 80,92 TL maddi, 900 TL manevi tazminatın başvurucuya verilmesine kesin olarak karar vermiştir. Öte yandan Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kurulu, maluliyet oranına başvuru tarafından yapılan itirazı kabul ederek oranın %0 olarak tespit edildiği raporun iptaline ve başvurunun maluliyet oranını düzeltme kaydı ile %24 olarak belirlenmesine karar vermiştir. Başvuru, yeni oranın belirlenmesi üzerine haklarını saklı tutarak 100 TL maddi, 21.000 TL manevi tazminat talepli ikinci bir dava açmış, bilirkişi raporunun alınmasının ardından talebini

⁹⁸ Şener Berçin Başvurusu § 57.

⁹⁹ AYM 2014/112 E, 2014/203 K, 25.12.2014.

artırmıştır. Davaya bakan mahkeme, 65.279,93 TL maddi ve 18.000 TL manevi tazminatın ödenmesine karar vermişse de davalının temyiz yoluna başvurması üzerine Yargıtay ilgili Hukuk Dairesi başvuruçunun daha önce aynı iş kazasından dolayı aynı davalıya karşı açtığı davada maluliyet oranının kesinleştiğini, bu nedenle %24 maluliyet sebebiyle açılan bu davanın kesin hüküm nedeniyle reddedilmesi gerektiğini ifade ederek mahkeme kararını bozmuştur. Mahkemece bozma kararına uyulmuş, başvuruçucu temyiz talebinde yeni davanın konusunun %24 oranındaki yeni maluliyet oranına ilişkin olduğunu vurgulamışsa da Yargıtay Dairesince temyiz talebi reddedilmiştir. AYM bu başvuruya ilişkin kararında, kesin hükmün korunmasının önemli bir güvence olmasına rağmen mutlak olmadığını, müdahaleyi gerekli kılan önemli ve zorlayıcı koşulların varlığı hâlinde¹⁰⁰ öngörülebilir olmak kaydıyla kesinleşmiş bir mahkeme kararına istisnai olarak müdahale edilebilmesinin mümkün olduğunu belirtmiştir. Somut olayda AYM; maluliyet oranına itiraz süreci ile tazminat davası süreçlerinin ayrı ayrı yürütüldüğüne, maluliyet oranının belirlenmesi sürecinin idari bir kurum olan Sosyal Sigortalar Kurumu tarafından sürdürüldüğüne, başvuruçunun açtığı tazminat davasının ise maluliyet oranına ilişkin itiraz süreci beklenmeden dolayısıyla oran kesinleşmeden sonuçlandırıldığına dikkat çekmiştir. AYM, maluliyet oranındaki değişikliğin uyuşmazlığın sonucuyla doğrudan ilgili olduğunu, bu süreçte yaşanan gecikmenin başvuruçudan kaynaklanmadığı hâlde usul kurallarının bu derece katı yorumlanması suretiyle davanın esasının incelenmemesinin başvuruçuya aşırı bir külfet yüklediğini de ifade etmiştir. Başvuruçunun gerçek ve nihai bir maluliyet oranı üzerinden tazminat elde edebilme imkânından yoksun bırakıldığını ifade eden AYM, netice olarak davanın kesin hüküm sebebiyle dava şartı yokluğundan reddedilmesinin başvuruçunun mahkemeye erişim hakkına orantısız müdahale teşkil ettiğine ve hakkın ihlal edildiğine karar vermiştir.¹⁰¹

Bir kesin hükmün bulunması durumu, Şenol Özdemir başvurusunda dava açma hakkı yönünden irdelenmiş ise de kesinleşmiş mahkeme kararının ortadan kaldırılması, kararlarının icrası hakkı yönüyle de mahkemeye erişim hakkıyla ilintilidir. Bu sebeple yargı mercilerince eldeki dava hakkında bir kesin hüküm bulunması durumunda son derece dikkatli davranılması

¹⁰⁰ Bu konuda AYM'nin değindiği yalnızca önemli ve zorlayıcı şartlara AİHM içtihatlarında da vurgu yapıldığını ifade etmek gerekir. (Bkz. Driza/Arnavutluk, B. No: 33771/02, 13/11/2007, § 64) Önemli ve zorlayıcı şartlar olarak değerlendirilmeyen durumlarda ise gerek AİHM'in gerekse de AYM'nin hukukun üstünlüğü ilkesinin bir gereği olarak kesin hükme müdahale edilemeyeceği yönünde içtihatları mevcuttur. Bkz. Tığrak/Türkiye B. No: 70306/10, 06.07.2021 § 63; Ryabykh/Rusya, B. No: 52854/99, 24.07.2003, § 53-58; Mustafa Altın Başvurusu B. No: 2018/10018, 27.10.2021, § 63.

¹⁰¹ Şenol Özdemir Başvurusu B.No: 2018/14133, 11.05.2023.

ve oldukça istisnai olan zorlayıcı haller dışında kesinleşmiş bir mahkeme kararının varlığının sağladığı teminatın korunması gerekmektedir.

Faysal Çiftçi ve diğerleri başvurusuna konu olayda ise belediyede çalışan başvurucular, iş akitlerinin feshedilmesi üzerine işçilik alacaklarına ilişkin olarak belirsiz alacak davası açmıştır. İlgili mahkeme, bilirkişi incelemeleri yaptırarak yargılamalar sonucunda davaların kabulüyle başvurucular lehine iş ilişkisinden kaynaklanan tazminatlara hükmetmiştir. Temyiz talebi üzerine Yargıtayın ilgili Dairesince, davanın belirsiz alacak davası olarak açılabilmesi için alacağın miktarının davacı tarafça tam ve kesin olarak bilinmemesi gerektiği, başvuruya konu davalarda ise başvurucuların çalışma süresi ve ücretini bilmeleri sebebiyle dava konusu kıdem tazminatı, ihbar tazminatı, yıllık izin ve asgari geçim indirimi alacaklarının miktarını belirleyebilmelerin mümkün olduğu belirtilmiştir. Yargıtay Dairesi, somut olayda söz konusu alacak kalemleri açısından belirsiz alacak davası açılmasında hukuki menfaat bulunmadığını ifade ederek belirtilen talepler açısından davanın usulden reddi gerektiğinden bahisle bozma kararı vermiştir. İlgili mahkeme de bozma kararı doğrultusunda hukuki menfaat yokluğundan davanın usulden reddine karar vermiş, başvurucular temyiz talebinde bulunmuşlarsa da temyiz talepleri reddedilmiştir. Başvurucuların bireysel başvuruda bulunmaları üzerine AYM, bu konuda HMK'nın, davacıların maddi haklarının bazı şekil noksanlıkları nedeniyle gözden çıkarılmasını engelleme amacıyla usule aykırı dava dilekçelerinin usulüne uygun duruma getirilmesi için hâkime güçlü yetkiler verdiğini ifade etmiştir. Ayrıca davanın belirsiz alacak davası şeklinde açılmasının bir yanılgı sonucu olduğunun düşünülmesi durumunda ise davanın genel eda davası olarak kabul edilip talep sonucunu açıklığa kavuşturmaları için başvuruculara süre verilmesinin davanın usulden reddi biçimindeki ağır bir müdahaleyi önleyeceğini belirtmiştir. Somut olayda başvurucuların koşulları oluşmadan açtıkları belirsiz alacak davalarının dava şartı yokluğundan reddedilmesinin başvurulabilecek son çare olmadığını¹⁰² ifade eden AYM, netice olarak davanın açılmasını sağlama maksadına erişmek için daha hafif müdahale aracı mevcutken başvurucuların mahkemeye erişimini olanaksız hâle getiren ağır bir aracın seçilmesinin gereklilik koşuluna uygun olmadığı değerlendirmesiyle ihlal kararı vermiştir.¹⁰³ Bu kararın mahkemeye erişim hakkının amacının anlaşılması bakımından önem arz ettiği kanaatindeyiz.

¹⁰² Aynı yöndeki başka bir karar için bkz. İsmail Avcı Başvurusu B.No: 2019/12190, 22.02.2022 §72-74.

¹⁰³ Faysal Çiftçi ve Diğerleri Başvurusu B.No: 2019/17969, 08.06.2023.

B. Dava Açma Sürelerine İlişkin

AYM, Geffre/Fransa kararına¹⁰⁴ atıf yaparak mahkemeye erişim hakkının AİHM tarafından “hukukun üstünlüğü” ilkesinin ana prensiplerinden biri olarak benimsendiğini, bu hakkın etkin şekilde temin edilebilmesi için mahkemeye başvuru konusunda istikrarlı bir sistemin gerektiğini ve dava açmak isteyen kişilerin mahkemeye erişimde açık, pratik ve etkili olanaklara sahip olması gerektiğini belirtmiştir. AYM, öte yandan hukuki belirlilik ilkesi uyarınca dava açma ya da yasa yollarına başvurma için birtakım sürelerin belirlenebileceğini, ancak bu sürelerin dava açmayı olanaksız hâle getirecek şekilde kısa olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca öngörülen süre şartlarının hukuka açıkça aykırı şekilde uygulanması ya da hatalı hesaplanması hâlinde kişiler dava açma veya yasa yollarına başvurma haklarından yararlanamamışlarsa mahkemeye erişim hakkının ihlal edilmiş olacağını vurgulamıştır.¹⁰⁵

AİHM, dava açmaya ilişkin usul şartları farklı yorumlara yol açabilecek türde ise söz konusu şartlar yorumlanırken ya da uygulanırken kişilerin dava açma haklarını engelleyecek nitelikte katı sonuçlara yol açılmaması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁶

Şener Berçin başvurusuna konu olayda başvurucunun sahibi olduğu otomobile, geçici olarak yurda getirilmesine rağmen vaktinde yurt dışına çıkarılmaması sebebiyle kaçak durumuna düştüğü ve sahte belgelere dayanılarak trafiğe kaydedildiği gerekçesi ile 29.05.2007 tarihinde el konulmuştur. 27.10.2009 tarihinde ise ilgili Asliye Ceza Mahkemesi tarafından otomobil hakkında müsadere kararı verilmiştir. Başvurucu aracının müsadere edilmesi sebebiyle zarar gördüğünü öne sürerek 26.03.2010 tarihinde idareye başvurmuş ve zararının giderilmesini istemiştir. Bu isteminin reddedilmesi sonrası 27.05.2010 tarihinde tam yargı davası açmıştır. Tam yargı davasında ilgili mahkeme tarafından, 2577 sayılı Kanun’un 12. maddesinin uygulanması gerektiği belirtilmiş ve el koyma tarihinden itibaren altmış günlük dava açma süresinin geçtiği gerekçesiyle davanın süre aşımı sebebiyle reddine hükmedilmiş, yasa yolu incelemeleri sonucu bu karar kesinleşmiştir. Başvuru sonucunda AYM, dava açma süresinin el koyma işlemi ile başlayacağına yönelik mahkeme kararının 2577 sayılı Kanun’un 12. maddesinin oldukça katı bir biçimde yorumlanması sonucunda ortaya çıktığını vurgulamış ve dava açma süresinin zararın tam ve kesin olarak meydana gelmesinden önceki bir tarihin göz

¹⁰⁴ Geffre/Fransa, B. No: 51307/99, 23.01.2003.

¹⁰⁵ Şener Berçin Başvurusu § 52,55.

¹⁰⁶ Beles/Çek Cumhuriyeti B. No: 47273/99, 12/11/2002, § 51.

önüne alınmasıyla belirlenmesinin başvurunun mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiğine hükmetmiştir.¹⁰⁷

Remzi Durmaz Başvurusuna konu olayda başvuru, hakkındaki idari para cezasına karşı itirazlarını içerir dilekçesini Sulh Ceza Mahkemesine gönderilmek üzere başka bir ildeki Cumhuriyet Başsavcılığı Muhabere Bürosuna vermiştir. İlgili Başsavcılıkta görevli savcı tarafından dilekçenin kabul edildiği tarih olarak başvurunun dilekçeyi ibraz ettiği tarih olan 17.10.2012 yazılmasına karşın Sulh Ceza Mahkemesi, başvurunun reddi kararının gerekçesinde başvuru dilekçesinin fiilen mahkemeye ulaştığı 07.11.2012 tarihini esas almıştır. AYM; söz konusu başvuruya ilişkin olarak, mevzuat hükümleri dikkate alındığında başvurunun başka il Cumhuriyet Başsavcılığı aracılığıyla başvuruda bulunmasının usul koşullarına aykırı olmadığına, başvurunun bu konuda itinasız davrandığının söylenemeyeceğine, başvurunun başvurusunu yönelteceği mercii hususunda yanlıya düşmesi durumunda dahi CMK m.264/1 hükmünün kıyasen uygulanmasıyla başvurunun bir hak kaybıyla karşılaşmasının önlenmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca AYM, Sulh Ceza Mahkemesinin söz konusu kararında gerekçe kısmının aksine başlık kısmında başvuru tarihinin 17.10.2012 olarak ifade edildiğine, bu çelişkiden mahkemenin hataya düştüğünün alenen anlaşıldığına da değinmiş ve netice olarak mahkemenin başvuru tarihi konusundaki hatasının başvurunun mahkemeye erişim hakkının ihlaline sebep olduğuna karar vermiştir.¹⁰⁸

Yukarıda bahsettiğimiz kararlardan da anlaşılacağı üzere dava açma sürelerinin mahkemeye erişim hakkının ihlaline yol açacak şekilde katı yorumlanmaması gerekmektedir. Aksi halde kişilerin dava süreci henüz en başında son bulacak ve adil yargılanma hakkının sağladığı diğer teminatlar da işlevsiz kalacaktır.

C. Yargılama Giderlerine İlişkin

AYM'ye göre yargı harçlarının amacı gereksiz başvuruların önüne geçilmesi, abartılı veya zorlama taleplerin ise denetim altına alınmasıdır. Kişilerin avans yatırımlarıyla hedeflenenin, yapılması mecburi olan giderlerin finanse edilmesi olduğunu belirten AYM, bu giderlerin yargı hizmeti almak isteyenler tarafından karşılanmasının ise işin tabiatı gereği olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁹ Öte yandan AYM; yargı hizmetleri verilmesi karşılığında harç alınması konusundaki düzenlemelerin mahkemeye erişim hakkına engel teşkil etmemesi için

¹⁰⁷ Şener Berçin Başvurusu B. No: 2013/5516, 22.01.2015.

¹⁰⁸ Remzi Durmaz Başvurusu B.No: 2013/1718, 02.10.2013.

¹⁰⁹ Famiye Beğim ve Mehmet Tahir Beğim Başvurusu B.No: 2017/21882, 10.02.2021.

“harç miktarının makul olması”, “harcın alınmasında haklı bir amacın olması”, “amaç ile harç miktarı arasında orantı olması” ve “ödeme gücü olmayanlar için etkili adli yardım sisteminin olması” gerekliliklerine dikkat çekmiştir.¹¹⁰

Murat Daş başvurusuna konu olayda uzman çavuş olarak görev yapmakta olan başvurucu, meydana gelen bir terör saldırısında yaralanmış ve başvurucuya bir miktar tazminat ödenmiştir. Yapılan sağlık kontrolleri sonucunda Türk Silahlı Kuvvetlerinde görev yapamayacağına karar verilen başvurucu, vazife malulü olarak emekliye sevk edilmiştir. Başvurucu 20.04.2012 tarihinde ek nakdi tazminat talebiyle idareye başvurmuş, başvurucunun bu talebine altmış gün içinde bir yanıt verilmediği gibi bu süre zarfında başvurucuya ek tazminat da ödenmemiştir. Başvurucu ek nakdi tazminat ödenmemesine dair zımnî ret işleminin iptali talebiyle 22.06.2012 tarihinde dava açmıştır. Öte yandan Jandarma Genel Komutanlığı Nakdi Tazminat Komisyonu 04.06.2012 tarihinde başvurucuya ek nakdi tazminat ödenmesine dair karar almıştır. Ancak bu karar başvurucuya tebliğ edilmemiş, 29.06.2012 tarihinde ödeme emri tanzim edilmiş ve davanın açılmasından sonra tazminat ödemesi yapılmıştır. Mahkeme, konusuz kaldığı gerekçesiyle davanın reddine karar vererek başvurucu aleyhine posta gideri, yargı harçları ve vekâlet ücretine hükmetmiştir. AYM bu başvuruya ilişkin kararında, 1602 sayılı Kanun’un¹¹¹ 35. ve 70. maddelerini göz önünde bulundurarak başvurucunun mevzuatta öngörülen altmış günlük süreyi beklediğini, zımnî ret üzerine dava açma süresi içinde dava açtığını belirtmiştir. AYM, başvurucu tarafından “öngörülebilir” hususların, talebinin zımnî reddedildiği ve bu ret işlemine karşı süresinde açtığı davanın esası hakkında verileceği olduğunu ifade etmiştir. Talebin kabulü hakkındaki kararın idare tarafından başvurucuya süresinde bildirilmemesi sebebiyle başvurucunun dava açma mecburiyetinde kalması üzerine başvurucu hilafına yargılama giderlerine ve vekâlet ücretine hükmedilmesinin ise “öngörülemez” olduğu değerlendirmesini yapan AYM, mahkeme kararının sonucu itibarıyla başvurucunun mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiğine hükmetmiştir.¹¹² Bu başvuru sonucunda AYM tarafından aksi yönde bir karar verilmesi, somut olaydaki başvurucu ile benzer hukuki durumda olan kişiler yönünden mahkemeye başvurmada caydırıcılık teşkil edebilecek niteliktedir. Dolayısıyla AYM’nin söz konusu kararının kişileri mahkemeye başvurma haklarını kullanmaya teşvik eder nitelikte olduğunu ifade etmek gerekir.

¹¹⁰ AYM 2011/54 E, 2011/142 K, 20.10.2011, RG 29.12.2011/ 28157.

¹¹¹ Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu, Kanun Numarası:1602, Kabul Tarihi: 04.07.1972, RG 20.07.1972/ 14251.

¹¹² Murat Daş Başvurusu B.No: 2013/3063, 26.06.2014.

Nkt Teknoloji Dağıtım Ticaret Ltd. Şti. başvurusuna ilişkin olayda ise başvuru hakkında borçlusu olduğu banka tarafından icra takibi başlatılmış, başvuru adına kayıtlı gayrimenkuller üzerine alacaklının talebiyle haciz konulmuş ve satış için kıymet takdir raporu tanzim edilmiştir. Başvurucu, kıymet takdirinde gayrimenkulün değerinin düşük tespit edildiği gerekçesiyle İcra Hukuk Mahkemesi nezdinde kıymet takdirine itiraz etmiştir. Mahkemece; davanın açıldığı sırada 195 TL gider avansının yatırıldığı, bu avansın tebligat ve yazışmalar için olduğu, bilirkişi ve keşif incelemesi için ise yatırılmış masraf bulunmadığı belirtilerek dava açılırken veya açıldıktan sonra yedi gün içinde gerekli masraf ve ücretlerin yatırılmadığı gerekçesiyle davanın reddine karar verilmiştir. AYM bu başvuruya ilişkin kararında 6100 sayılı Kanun'un 120. maddesine de değinerek Yargıtay uygulamasının, eksik masraf miktarının ilgiliye gösterilmesi ve söz konusu miktarın yatırılması için kesin süre verilerek eksikliğin tamamlanması yönünde olduğunu ifade etmiştir. AYM, somut olayda daha hafif bir müdahale aracı mevcutken mahkemenin bu aracı kullanmama nedenini de açıklamadığına dikkat çekmiştir. İlgili mahkeme tarafından katı bir yorum yapılarak davanın esası incelenmeksizin ret kararı verilmesinin başvuru hakkının mahkemeye erişimini olanaksız hâle getirdiğini belirten AYM, sonuç olarak müdahalenin gereklilik ilkesine uygun olmadığına, mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine vermiştir.¹¹³

AYM yargılama giderlerinden biri olan vekâlet ücretinin, kimin lehine veya aleyhine olacağı başta bilinmeyen bir ücret yükümlülüğü olduğunu, bu yükümlülüğün bir usul şartı olduğunu belirtmiş ve vekâlet ücretinin mahkemeye erişim hakkıyla alakalı olduğunu ifade etmiştir. AYM; vekâlet ücreti gibi giderlerin kural olarak mahkemeye erişim hakkına müdahale oluşturmamasına rağmen gereksiz başvuruların engellenmesi, mahkemelerin lüzumsuz yere meşgul edilmemesi, uyuşmazlıkların makul sürede sonuçlandırılması maksadıyla birtakım yükümlülüklerin öngörülebileceğini de vurgulamıştır. AYM, ayrıca söz konusu yükümlülükleri düzenleme yetkisinin kamu otoritesinin takdirinde olduğunu, fakat bu yükümlülüklerin dava açmayı olanaksız kılmaması veya aşırı ölçüde zorlaştırmaması gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁴

Özkan Şen başvurusuna konu olayda başvuru, askerlik görevi esnasında vuku bulan mayın patlaması sonucu yaralanması sebebiyle idare aleyhine tam yargı davası açmıştır. Başvurucu, maddi gücünün yeterli olmaması sebebiyle yargılama esnasında adli yardım isteminde bulunmuş ve bu isteminin kabulüne karar verilmiştir. Başvurucu, ıslah imkânı bulunmaması sebebiyle hak kaybı yaşamamak için tazminat talebi miktarını fazla tuttuğunu,

¹¹³ Nkt Teknoloji Dağıtım Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu B.No:2018/26844, 24.02.2021.

¹¹⁴ Serkan Acar Başvurusu B.No: 2013/1613, 02.10.2013 §38.

ancak dava açıldığı vakitte yürürlükte bulunmayan bir düzenleme esas alınarak, reddedilen miktar üzerinden nispi şekilde hesaplanan vekâlet ücretini ödemekle yükümlü kılındığını, dolayısıyla lehine hükmedilen tazminatın hemen hemen hepsini vekâlet ücreti olarak idareye geri vermek zorunda kaldığını belirtmiştir. Başvurucu, ilgili düzenlemelerin Anayasa'ya aykırı olduğunu söyleyerek tazminatın yeniden değerlendirilmesini talep etmiştir. AYM bu başvuruya ilişkin olarak, tazminatın bilirkişi incelemesi gibi birtakım incelemeler sonrası mahkeme tarafından saptanacağını, dolayısıyla miktarın dava açılmadan evvel tam olarak bilinmesinin olanaklı olmadığını belirtmiştir. Somut olayda ise bu belirsizliğin ıslah yoluyla sonradan aşılmasının ilgili kanun gereği 02.11.2011 tarihi öncesinde olanaklı olmadığını, bu sebeple davacının tazminat talep miktarını fazla tutmak dışında alternatifi bulunmadığını vurgulamıştır. Ayrıca, bilirkişi raporlarının tamamlanmasından sonra başvurusunun fazlaya ilişkin taleplerinden feragat ettiğine dair beyanda bulunmasına karşın mahkemece bunun kabul edilmediğini ifade eden AYM sonuç olarak, başvurusunun hak kazandığı tazminatın yaklaşık dörtte üçünün vekâlet ücreti olarak davalı idareye geri vermek mecburiyetinde bırakıldığını ve tazminat davasının başvuru yönünden manasız hâle geldiğini belirterek mahkemeye erişim hakkına yapılan müdahalenin ölçülü olmadığına karar vermiştir.¹¹⁵

AYM'nin yukarıda sunulan içtihatlarının mahkemeye erişim hakkı lehine oldukça önemli değerlendirmeler içerdiği görülmektedir. Bu içtihatlardan anlaşılacağı üzere yargılama giderlerine ilişkin hususlar ile mahkemeye erişim hakkının etkin şekilde kullanılması arasında sıkı bir bağlantı bulunmaktadır. Nitekim yargılama giderlerinin orantısız olması ya da başvuru yapılmasını aşırı ölçüde zorlaştırması gibi durumlar mahkemeye erişim hakkına, dolayısıyla da adil yargılanma hakkına aykırılık teşkil edecektir.

D. Adli Yardıma İlişkin

AYM, adli yardım sisteminin, yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayan kişilerin mahkemeye erişim haklarını kullanmalarını mümkün kılmak üzere oluşturulduğunu, 6100 sayılı HMK gereğince kendisinin ve ailesinin geçimini önemli ölçüde güçleştirmeksizin giderleri ödeme olanağı bulunmayan kişilerin, talepleri açıkça dayanaktan yoksun olmadığı takdirde, adli yardımdan yararlanabileceklerini ifade etmiştir.¹¹⁶

¹¹⁵ Özkan Şen Başvurusu B.No: 2012/791, 07.11.2013.

¹¹⁶ Tacettin Ceylan Başvurusu B.No: 2017/39062, 10.11.2021 §30.

AIHM'in Nalbant ve diğerleri/ Türkiye¹¹⁷ kararına konu olayda, iç hukukta itirazın iptali davası sonucu verilen kararın temyizi için 11 milyon TL'nin üzerinde bir tutarda nispi harç gerekmektedir. Başvurucular; ihtiyati haciz kararları nedeniyle malvarlıklarına erişemediklerini, gerçek kişi başvuranlar buna ek olarak malvarlıkları üzerinde tedbir bulunduğunu ve emeklilik maaşlarından başka bir gelirleri olmadığını Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) belgelerini de sunarak belirtmiş ve Yargıtaydan adli yardım talep etmişlerdir. Yargıtay ise gerçek kişiler açısından ibraz edilen belgelerin ikna edici olmadığı, tüzel kişiler açısından ise HMK m.334 kapsamında sermaye şirketleri lehine adli yardım kararı verilemeyeceği gerekçeleriyle adli yardım taleplerinin reddine karar vermiş; başvurucular itiraz etmişler ise de itirazları reddedilmiştir. Başvurucular, temyiz için gerekli harcı ödeyememişlerdir. Başvuruya ilişkin olarak AYM; bu konudaki düzenlemelerin açık ve erişilebilir olduğunu, sermaye şirketleri açısından ise adli yardım konusunda iç hukukta bir düzenleme bulunmadığı gibi Avrupa Konseyine üye devletler arasında da bu hususta bir uygulama birliğinin bulunmadığını öne sürerek mahkemeye erişim haklarının ihlal edilmediğine karar vermiştir. Konunun önüne gelmesi üzerine AIHM, harçların nispi olarak hesaplanmasına yönelik sistemin Sözleşme'nin 6. maddesine uygun olabilmesi için ödeme konusunda muafiyetler ya da tutarın ödenebilir bir miktara çekilmesi gibi birtakım esnekliklerin bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Somut olayda ise nispi harçların bir üst sınırının mevcut olmadığına, iç hukuktaki ilgili mahkemelerin adli yardım talebine ilişkin kararda yeterli gerekçe göstermemiş olduğuna vurgu yapmıştır. Ayrıca gerçek kişi başvuranların mal varlıkları üzerinde tedbir bulunduğu ve mahkeme harcını ödeme güçleri bulunmadığı yönündeki beyanlarına neden itibar edilmediğinin açıklanmadığına dikkat çeken AIHM, ihlal kararı vermiştir.¹¹⁸ Söz konusu olaya ilişkin olarak AIHM'in yaklaşımının daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Nitekim AYM'nin olayda değinmiş olduğu "düzenlemelerin açık ve erişilebilir olması" hususu, hakkın korunması bakımından her durumda yeterli olmayacaktır. Zira kişilerin mahkemeye erişimlerini aşırı ölçüde güçleştirecek ya da imkânsız kılacak durumlarda AIHM'in belirttiği birtakım "esneklikler"in bulunması, mahkemeye erişim imkânı bakımından hayati önem taşımaktadır. Bu esnekliklerin bulunmaması hâli, kişilerin mahkemeye erişmelerine engel olmakta ve mahkemeye erişim hakkının somut olaydaki gibi ihlal edilmesine yol açmaktadır.

¹¹⁷ Nalbant ve Diğerleri/Türkiye B. No. 59914/16, 03.05.2022.

¹¹⁸ Yıldız Balcı, 'Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım: Nalbant Ve Diğerleri/Türkiye Kararı', (2022/10) İnsan Hakları Dergisi 26, 26-31.

Famiye Beğim ve Mehmet Tahir Beğim başvurusuna ilişkin kararda AYM, başvuruçuların avukatla temsil edilmelerinin adli yardım talebinin reddi için salt yeterli bir sebep olamayacağını vurgulamıştır. Ayrıca bu şekilde kategorik bir yaklaşımın ilgililerin hakiki ekonomik durumlarının göz önünde bulundurulmasını önleyeceğini ifade etmiştir. Avukata ücret ödediklerine dair bir belirleme yapılmaksızın kişilerin avukat tutmalarından hareketle ekonomik durumlarının yargılama giderlerini karşılayacak seviyede olduğu sonucunun çıkarılamayacağını belirten AYM, somut olayda mahkemenin yaklaşımının başvuruçuları yasayla tanınan geçici muafiyetten faydalanma olanağından yoksun bıraktığını ifade etmiştir. AYM, netice olarak mahkemenin bu müdahalesini, gereklilik ilkesine uygun olmaması sebebiyle ölçüsüz bulmuş; mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.¹¹⁹

AYM, Atalay Yıldız başvurusuna konu olayda da Famiye Beğim ve Mehmet Tahir Beğim başvurusuna ilişkin değerlendirmeleriyle benzer şekilde yorum yapmıştır. Nitekim Atalay Yıldız başvurusuna konu olayda başvuruç, iş kazası sebebiyle tazminat talep ettiği davada muhtarlıkça tanzim edilen yoksulluk belgesini ibraz ederek adli yardım talebinde bulunmuştur. Sunduğu dilekçede çalışmadığını belirten başvuruç, bir vakıftan yardım aldığını ifade ederek vakıftan yardım aldığına ilişkin belgeyi ve taşınmaza ilişkin bina beyannamesini dilekçe ekinde sunmuştur. Başvuruçunun adli yardım talebi, sosyal ekonomik durum araştırması ve TAKBİS kaydı incelemesi sonucu, adına kayıtlı taşınmaz bulunduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Başvuruç adli yardım talebinin reddi kararına itiraz ederek adli yardımdan yararlanmak için gereken şartları taşıdığını, ortalamanın altında bir geçim düzeyine sahip olduğunu ve sadece 1/2 hisseli bir taşınmazının bulunduğunu belirtmişse de itiraz merci adli yardım talebinin reddi kararını yerinde bularak itirazın reddine karar vermiştir. AYM, somut olaydaki aşamalarda başvuruç tarafından; adli yardım isteminin reddine sebep olan evin aile konutu olarak kullanıldığı, bir gelirinin olmadığı, yardımlarla geçinebildiği, pandemi sebebiyle çalışmadığı, beş çocuğu olduğu hususlarının beyan edildiğine dikkat çekmiştir. AYM, buna karşın yargılama makamlarınca başvuruçunun adli yardımdan faydalanmaması hâlinde kendisinin ve ailesinin geçiminin önemli ölçüde güçleşeceği iddiasına ilişkin belgelere itibar edilmediğini ifade etmiştir. Başvuruçunun üzerine kayıtlı taşınmazın varlığından mahkemeyi haberdar ettiğini de ekleyen AYM, başvuruç adına kayıtlı bir taşınmazın mevcut olmasının adli yardımdan faydalandırmamada nasıl bir gerekçe oluşturduğunun mahkemece belirtilmediğini vurgulamıştır. Sırf taşınmaz sahibi olmanın adli yardımdan yararlanmada engel oluşturacağı yönündeki katı ve kategorik yaklaşımın, adli yardım taleplerinin değerlendirilmesinde kişilerin

¹¹⁹ Famiye Beğim ve Mehmet Tahir Beğim Başvurusu. B.No: 2017/21882, 10.02.2021.

hakikatteki mali durumlarının esas alınmasını önlediğini ifade etmiştir. AYM, sonuç olarak mahkemeye erişim hakkına yapılan bu müdahalenin; gerekli ve orantılı olduğunun söylenemeyeceğini, başvuru üzerinde aşırı bir yük oluşturduğunu belirterek ihlal kararı vermiştir.¹²⁰

AYM'nin Famiye Beğim ve Mehmet Tahir Beğim başvurusuna ilişkin kararı ile Atalay Yıldız başvurusuna ilişkin kararı oldukça yerindedir. Nitekim kanaatimizce de bir avukatla temsil ediliyor olmak ya da taşınmaz sahibi olmak adli yardım talebinin başlı başına reddedilme nedeni yapılmamalıdır. Adli yardım talebinin değerlendirilmesinde somut olayın özellikleri bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Bu anlamda söz konusu iki karar da mahkemeye erişim hakkı lehine önemli değerlendirmeler içermektedir.

E. Islaha İlişkin

Tazminat talepli davalarda oldukça önem arz eden ıslah müessesinin de AYM tarafından mahkemeye erişim hakkı kapsamında değerlendirmelere konu edildiği görülmektedir. Bu nedenle mahkemeye erişim hakkının ıslaha ilişkin yönünü incelemek adına aşağıda örnek içtihatlar yer verilmiştir.

İlhan Yürükaslan başvurusuna konu olayda mahkeme, davasını ıslah etmesi ve harç makbuzunu sunması için başvurucuya bir sonraki celseye kadar süre vermiş; başvurucu da belirtilen süre içerisinde ıslah dilekçesini vermiş, gerekli harcı ödemiştir. Mahkeme, ıslah talebinin süresinde olduğunu ifade ederek ıslah edilen miktar üzerinden tazminata hükmetmiştir. Temyiz incelemesinde ise Yargıtay Dairesi ıslah talebinin bir haftalık kanuni süresinde gerçekleştirilmediğini hâlbuki kanunda belirtilen sürelerin kesin olduğunu vurgulamış ve süresinde yapılmayan ıslahın dikkate alınamayacağından bahisle bozma kararı vermiştir. Mahkeme, bozma doğrultusunda her ne kadar başvurucuya davayı ıslah etmesi için bir sonraki celseye kadar süre verilmişse de ıslah işlemleri HMK m.181'de belirtilen bir haftalık süre içinde gerçekleştirilmediğinden davanın ıslah edilmemiş gibi değerlendirildiğini ifade etmiştir. AYM söz konusu başvuruya ilişkin kararında; başvurucunun mahkemenin verdiği süreye güvenerek hareket ettiğini ve bu sürede ilgili işlemleri yaptığını, mahkemelerin yapılacak usul işlemlerine ilişkin tarafları yanıltmama yükümlülüğünün bulunduğunu ifade etmiştir. AYM, ıslaha ilişkin sürenin mahkeme tarafından hatalı gösterilmesine rağmen bunun neticelerine başvurucunun katlanmak durumunda bırakıldığını, ıslah süresi bakımından

¹²⁰ Atalay Yıldız Başvurusu B.No: 2021/14356, 07.06.2023

kısıtlayıcı yorum yapılmasının başvuru üzerinde ağır bir yüke neden olduğunu belirtmiştir. AYM, sonuç olarak başvuru katlanmak mecburiyetinde bırakıldığı külfetin orantısız olması sebebiyle mahkemeye erişim hakkına yapılan müdahalenin ölçülü olmadığına, hakkın ihlal edildiğine hükmetmiştir.¹²¹ AYM'nin bu başvuruya ilişkin değerlendirmelerine katılmaktayız. Zira her ne kadar kanunun belirlediği süreler kesin¹²² olsa da mahkemelerin tarafları yanıltmaması gerekir. Bu gereklilik AYM'nin farklı kararında¹²³ değinilen bir husus olduğu gibi içtihadı birleştirme kararına¹²⁴ da konu olmuştur. Öte yandan mahkeme tarafından kendisine bir süre verilen tarafın bu süreye güvenmesi son derece doğal olup söz konusu tarafın bu haklı güven sonucu hak kaybına uğraması mahkemeye olan güvenin zedelenmesine sebep olacaktır.

Ziynet Benli başvurusuna konu olayda, maddi ve manevi tazminat talepli¹²⁵ davanın görüldüğü ilk derece mahkemesince maddi destek zararının yaklaşık 128.000,00 TL olarak belirlenmesi ve kurumdan bağlanan gelirin peşin sermaye değerinin ise toplamda 130.000,00 TL'den fazla olması sebebiyle maddi zararın giderildiği belirtilerek maddi tazminat isteminin reddine hükmedilmiştir. Bu karar temyiz incelemesi sonucu bozulmuş olup konunun işçi sağlığı, iş güvenliği konularında uzman bilirkişi kuruluna tekrar inceletilmesi ve kusur raporları arasındaki çelişkinin giderilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bozma kararı üzerine mahkemece yeniden bilirkişi raporları aldırılmış ve raporlar doğrultusunda başvuru maddi destek zararı yaklaşık 373.000,00 TL olarak hesaplanmıştır. Bunun üzerine başvuru ıslah dilekçesi sunarak maddi tazminat talebini arttırmış, mahkeme de rapordaki miktarın maddi tazminat olarak başvurucuya ödenmesine karar vermiştir. Temyiz edilen karar, bu defa da bozma ilamından sonra ıslah talebinde bulunulduğu oysaki bozma sonrası ıslahın mümkün olmadığı gerekçesiyle bozulmuştur. Daha sonra ise mahkeme bozma doğrultusunda hareket edip maddi tazminat olarak dava dilekçesindeki talep miktarıyla bağlı kalarak 100.000 TL'nin başvurucuya ödenmesine karar vermiş, karar temyiz incelemesi sonucu onanmıştır. AYM bu başvuruya ilişkin olarak yaptığı değerlendirmede, 1086 sayılı mülga Kanun ile 6100 sayılı Kanun'un ilgili hükümlerinde bozmadan sonra ıslaha olanak bulunmadığına dair bir düzenleme yer almadığını, bozmadan sonra ıslah yapılamayacağı yönündeki kuralın mahkeme kararlarıyla

¹²¹ İlhan Yürükaslan Başvurusu B.No: 2019/13123, 10.05.2023.

¹²² HMK m. 94/1 : “*Kanunun belirlediği süreler kesindir.*”

¹²³ Bkz. Şerah Petrol Ürünleri İnşaat Turizm Otomotiv Mobilya Sanayi Ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, B. No: 2019/18931, 24.11.2021 § 37-41, S.K Başvurusu, B.No: 2015/2438, 19.04.2018 §44.

¹²⁴ Bkz. YİBGK 2021/5 E, 2023/2 K, 28.04.2023 RG14.09.2023/ 32309.

¹²⁵ Manevi tazminat talebi konumuz bakımından önem arz etmediğinden ayrıntılarına değinilmemiştir.

ortaya çıktığını ifade etmiştir. Ayrıca AYM, somut olayda bozma kararına gerekçe yapılan Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulunun (YİBGK) 04.02.1948 tarihli ve 1944/10 E, 1948/3 K, sayılı ilamında bozma kararından sonra tahkikata yönelik işlemlerin niteliği hakkında bir değerlendirme yapılmadığını belirtmiştir. YİBGK kararı gibi içtihatların bozma kararına uymakla meydana gelen hukuki durumların korunması gibi bir amaca hizmet etmesine rağmen bozma kararı sonrası tahkikatın sürdürüldüğü durumlarda ıslah yapılamamasının ise kanunilik kriteri açısından öngörülemez olduğunu vurgulamıştır. AYM, mahkemeye erişim hakkı bakımından aşırı bir zorluğa yol açmamak için kategorik bir yaklaşım yerine ıslah müessesesinin amaçlarına uygun olarak her somut olayın kendine özgü şartlarının dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Başvuruya konu olayda bozma kararı sonrası tahkikata dair işlemler yapıldığına dikkat çeken AYM, sonuç olarak sırf bozmadan sonra ıslahın mümkün olmaması sebebiyle başvurucunun ıslah talebinin reddedilmesinin yasal bir dayanağı bulunmadığını belirterek mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir.¹²⁶ Bu karar, mahkemeye erişim hakkını koruyan kararlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim başvurucunun yerel mahkemede yargılamasının yapıldığı tarih de AYM'ye başvuru tarihi de bozmadan sonra ıslaha cevaz veren 7251 sayılı Kanun değişikliği öncesidir.¹²⁷ Buna rağmen AYM oldukça yerinde değerlendirmeler yaparak başvurucunun mahkemeye erişim hakkını temin eden bir karara imza atmıştır.

Gülhan Dursun başvurusuna konu olayda ise eşi iş kazasında hayatını kaybeden başvuru, 2004 yılının Mart ayında fazlaya ilişkin haklarını saklı tutarak 400 TL destekten yoksun kalma tazminatı talepli dava açmış,¹²⁸ bu davanın görüldüğü hukuk mahkemesinde iş kazasına ilişkin ceza davası bekletici mesele yapılmıştır. 2012 yılına kadar ceza davasının kesinleşerek hukuk dava dosyasına eklenmesi beklenmiş, dosyanın eklenmesiyle hukuk mahkemesi destekten yoksun kalma tazminatı için dosyanın bilirkişiye gönderilmesine karar vermiştir. Birtakım eksikliklerin süreci uzatmasıyla başvurucunun talep edebileceği destekten yoksun kalma tazminat miktarının yaklaşık 68.000,00 TL olarak hesaplandığı bilirkişi raporu, 2014 yılının Ekim ayında mahkemeye sunulmuş; başvuru da bu rapor üzerine ıslah dilekçesi

¹²⁶ Ziyet Benli Başvurusu B.No: 2019/23977, 15.02.2023.

¹²⁷ Hukuk Muhakemeleri Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 7251, Kabul Tarihi: 22.07.2020, RG 28.07.2020/ 31199. (Söz konusu Kanun'un 18. maddesiyle 6100 sayılı HMK'nın 177. maddesinde eklenen (2.) fıkra şu şekildedir: "Yargıtayın bozma kararından veya bölge adliye mahkemesinin kaldırma kararından sonra dosya ilk derece mahkemesine gönderildiğinde, ilk derece mahkemesinin tahkikata ilişkin bir işlem yapması hâlinde tahkikat sona erinceye kadar da ıslah yapılabilir. Ancak bozma kararına uymakla ortaya çıkan hukuki durum ortadan kaldırılamaz.")

¹²⁸ Başvuruya konu davada manevi tazminat talebi de mevcuttur, ancak konumuz bakımından önem arz etmediğinden bu talebe değinilmemiştir.

sunmuştur. Davalı tarafın, ıslah ile artırılan kısım açısından zamanaşımının dolduğunu öne sürmesi üzerine mahkeme de ıslah dilekçesinin sunulduğu tarihte, olay tarihinden itibaren işlemeye başlayan zamanaşımı süresinin dolduğu gerekçesiyle davanın kısmen kabulüyle 400 TL maddi tazminat tazminatın kanuni faiziyle başvurucuya ödenmesine karar vermiştir. Temyiz incelemesi sonucu karar kesinleşmiştir. AYM bu başvuruya ilişkin kararında, tazminat miktarı net olarak bilinmese de somut olay bakımından başvurucunun zarar miktarını takribi olarak hesaplayarak zamanaşımı dolmadan ıslah etmesinin mümkün olduğunu belirtmiştir. Başvurucunun bu şekilde belirleyeceği tutarın mahkemece hükmedilecek tazminat tutarından fazla olması hâlinde harç ve vekâlet ücreti yükünün artması ihtimalinin, salt bu sebeple borçlunun zamanaşımının dolmasından kaynaklanan menfaatlerini yok saymayı haklı kılmayacağını ifade etmiştir. AYM, mahkemece bilirkişi raporu vaktinde alınamamışsa da başvurucunun zararını takribi olarak hesaplayıp zamanaşımı dolmadan ıslah etme olanağından kendi hatasıyla yararlanmadığını, zamanaşımı süresinin dolması nedeniyle söz konusu tutara ilişkin talebinin reddedilmesinin aşırı bir külfete sebep olmadığını ifade ederek mahkemeye erişim hakkına yapılan müdahalenin ölçülü olduğu sonucuna varmıştır.¹²⁹ Kanaatimizce burada borçlunun zamanaşımının dolmasından kaynaklanan menfaatinin, hukuk mahkemesinde dava açarak yıllarca davasının sonuçlanmasını bekleyen başvurucunun menfaatinden daha üstün tutulması doğru olmamıştır. Ayrıca yaklaşık 68.000,00 TL maddi tazminata kavuşma imkânından yoksun kalan başvurucunun mahkemeye erişim hakkına yönelik müdahalenin ölçülü olduğunu söylemek kanaatimizce mümkün değildir. Bu nedenle AYM'nin bu başvuruya ilişkin kararına katılmamaktayız.

F. Para Cezalarına İlişkin

AYM, AİHM'e atıf yaparak mahkemeye erişim hakkını önleyebilecek türdeki düzenlemelerin adil yargılanma hakkına tek başına aykırılık teşkil etmeyeceğini ifade etmiştir. Nitekim söz konusu düzenlemelerin gayesi mahkeme önüne abartılı taleplerle gelebilecek muhtemel davacıları vazgeçirmektir. Öte yandan bu amacı taşıyan düzenlemeler nedeniyle hesaplanacak olan masraf miktarının davanın koşulları gözetilerek değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu husus hakkın ihlali konusunda belirleme yapmada önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³⁰

¹²⁹ Gülhan Dursun Başvurusu B.No: 2016/9312, 27.11.2019.

¹³⁰ Ayşe Başcı ve Diğerleri B.No: 2013/5367, 25.02.2015 § 38.

Kadir Sönmez başvurusuna konu olan olayda, başvuru tarafından açılan ihalenin feshi davasında başvuru aleyhine ihale bedeli üzerinden %20 para cezasına hükmedilmiş ve temyiz incelemesi sonucu karar kesinleşmiştir. AYM bu başvuruya ilişkin kararında, ilgili kanunda söz konusu para cezası için azami sınır öngörülmediğini,¹³¹ ihalenin feshi talebinin esastan reddedilmesi durumunda cezanın tatbikinde hâkime herhangi bir takdir yetkisi tanınmaması sebebiyle de cezaya hükmedilmesinin kanuni bir zorunluluk arz ettiğini ifade etmiştir. Öte yandan AYM benzer yöndeki başvurularda konu olaylarda mahkemelerin, ihalenin feshi talebinin esastan reddi hâlinde kanunda öngörülen ihale bedelinin % 10'u oranında para cezalarına hükmettiğine değinmiştir. Ayrıca ülke şartları göz önüne alındığında hükmedilen para cezası miktarının az görülemeyecek türde olduğunu belirten AYM, hükmolunan yüksek miktarlı para cezalarının başvurularda ağır bir yüke sebep olduğunu ve başvuru sahiplerinin uğradığı zorluğun meşru amaçla orantısız olması sebebiyle müdahalenin ölçülü olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu itibarla hükmedilen % 20 para cezası yönünden de daha önceden verdiği kararlardan ayrılmayı gerektirir bir husus bulunmadığını değerlendiren AYM, dosya kapsamından % 20 para cezasına hükmedilmesinin sebebinin de anlaşılamadığını ekleyerek mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.¹³²

Faik Gümüş başvurusuna konu olayda, başvuru sahipleri karar düzeltme talebinde bulunmuşlar, Yargıtay ilgili Dairesi yaptığı inceleme sonucu başvuru sahiplerinin karar düzeltme taleplerinin reddine ve başvuru sahiplerinin toplam 203,00 TL para cezası ile yükümlendirilmelerine karar vermiştir. AYM bu başvuruya ilişkin kararında, iş yükünü hafifletme maksadıyla getirilen ve hakkın kötüye kullanılmasını engelleme amacı taşıyan cezai nitelikteki düzenlemelerin, mahkemeye erişimi önleyecek derecede yüksek olmadığı ve bariz bir takdir yanlılığı veya keyfilik arz etmediği sürece mahkemeye erişim hakkının ihlali olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmiştir. Somut olayda başvuru sahibinin savunma ve iddialarının karar düzeltme aşamasından önce incelenmiş olduğuna da değinen AYM, ilk derece mahkemesi kararının onanması sonrası karar düzeltme talebi reddedilen başvuru sahipleri aleyhine para cezasına hükmedilmesinin bariz bir ihlal teşkil etmediğini belirtmiştir. AYM, sonuç olarak başvuru sahiplerinin ihlal yönündeki iddialarını açıkça dayanaktan yoksunluk sebebiyle kabul

¹³¹ Bu konudaki son değişiklik öncesinde, söz konusu para cezası ihale bedelinin yüzde onu oranındayken, 7343 sayılı Kanun değişikliğiyle para cezası oranı “yüzde onuna kadar” şeklinde belirtilerek bir üst sınır öngörülmüştür. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Yasin Köse, ‘7343 Sayılı Kanun İle İhalenin Feshi Şikâyetinde (İİK m.134) Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi’, (2023/53) Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 313, 333-335.

¹³² Kadir Sönmez Başvurusu B.No: 2019/12459, 21.12.2022.

edilemez bulmuştur.¹³³ AYM'nin Ayşe Başçı ve diğerleri başvurusuna ilişkin kararında da benzer şekilde değerlendirme yaptığı görülmektedir.¹³⁴

İdari para cezalarının iptal edilmesi amacıyla mahkemeye başvurma hâllerinde de mahkemeye erişim hakkına yönelik değerlendirme yapılması mümkündür. Nitekim AYM Remzi Durmaz başvurusuna ilişkin kararda, kabahat eylemleri sebebiyle uygulanan idari yaptırımlara dair uyuşmazlıkların da AİHS'in 6. maddesinin güvence alanına dâhil olduğunu ifade etmiş¹³⁵ ve hakkındaki idari para cezasının iptali için Sulh Ceza Mahkemesinden talepte bulunulan bu başvuruda netice olarak mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

Edirne İş Mahkemesinin önüne gelen uyuşmazlıkta ise davacı, Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından verilen idarî para cezasını peşin ödeyerek bu cezaya karşı açtığı davanın reddine karar verilmesi sonrası para cezasını peşin ödediği için alınmamış dörtte birlik kısım için tanzim edilen ödeme emrinin iptali talepli dava açmıştır. Bu dava üzerine Edirne İş Mahkemesi, kurum lehine karar verilmesi durumunda evvelce alınmamış dörtte bir oranındaki ceza tutarının gecikme cezası ve gecikme zammı uygulanarak tahsilini öngören 5510 sayılı Kanun'un¹³⁶ 102. maddesinin 5. fıkrasının 3.cümlesinin Anayasa'ya aykırı olduğunu öne sürerek AYM'ye başvurmuştur. AYM, peşin ödeme akabinde idarî para cezasına karşı idareye ya da yargı mercilerine yapılan başvurunun reddi hâlinde, evvelce alınmasından vazgeçilmiş olan dörtte birlik kısmın tahsilinin öngörülmesinin bu cezalara karşı hak arama özgürlüğünü kullanan kişilere adeta bir müeyyide uygulanması sonucu doğurduğunu ve bunun dava yoluna başvurma konusunda caydırıcı etki taşıdığını ifade etmiştir. AYM sonuç olarak ilgili düzenlemenin, hak arama hürriyetinin ihlaline sebep olan bir müdahale teşkil ettiğini ifade ederek Anayasa'nın 36. maddesine aykırı olduğundan iptaline karar vermiştir.¹³⁷

G. Kanun Yoluna İlişkin

AİHM, Bayar ve Gürbüz/ Türkiye kararında¹³⁸ AİHS'in 6. maddesinin taraf devletleri istinaf ya da temyiz mahkemeleri kurmaya mecbur bırakmadığını, ancak bu mahkemelerin

¹³³ Faik Gümüş Başvurusu B.No: 2012/603, 20.02.2014.

¹³⁴ Bkz. Ayşe Başçı ve Diğerleri Başvurusu. B.No: 2013/5367, 25.02.2015 § 41.

¹³⁵ Remzi Durmaz Başvurusu B.No: 2013/1718, 02.10.2013 § 26.

¹³⁶ Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, Kanun Numarası: 5510, Kabul Tarihi: 31.05.2006, RG 16.06.2006/ 26200.

¹³⁷ AYM 2013/40 E, 2013/139 K, 28.11.2013.

¹³⁸ Kararda, somut olayda hükmedilen para cezasının miktarı itibarıyla başvuranların temyize başvurma hakkı olmadığı hâlde Cumhuriyet savcısının ilk derecede saptanan olay ve olguların nitelendirilmesine yönelik olarak

mevcut olması hâlinde ise Sözleşme'nin 6. maddesinin sağladığı teminatlara riayet edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu anlamda özellikle üzerlerine atılı isnadın esas hakkında verilen kararlar bakımından davacıların mahkemeye erişim haklarının etkin şekilde güvence altına alınması gerektiğini ifade etmiştir.

AYM, yargısal başvuruların bazı usul şartlarına bağlı olmasının kendi başına mahkemeye erişim hakkını zedelemeyeceğini belirtirken başvuru süresine ilişkin olan usul şartlarını uygulama noktasında ise kişilerin mahkemeye erişimlerine engel olacak veya erişimlerini aşırı ölçüde güçleştirecek seviyede fazla şekilcilikten kaçınmak gerektiğine vurgu yapmaktadır.¹³⁹

AYM, istinafa başvurma süresinin gerekçeli kararın tebliğinden başlayacağı belirtildiği hâlde tefhimden itibaren hesaplanarak istinaf talebinin reddedilmesi sebebiyle mahkemeye erişim haklarının ihlal edildiği iddiasını içeren Adile Kart ve diğerleri başvurusuna ilişkin olarak mahkemelerin ilgili yasa yolunu ve süresini taraflara doğru olarak belirtmekle mükellef olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁰ AYM, söz konusu başvuruda ilk derece mahkemesi kararında gerekçeli kararın tebliğinden başlayacağı belirtilen sürenin tefhimden itibaren hesaplanmasının öngörülemez olduğunu, bu durumun aşırı bir külfete neden olduğunu değerlendirerek mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.¹⁴¹

Hüseyin Volkan Kurt başvurusunda, başvuru müdafî istinaf kararının tefhimi sonrası, süresi içinde temyiz talebinde bulunmuş ancak temyiz sebeplerini gösterir dilekçeyi ise gerekçeli kararın tebliğ edilmesinden on gün sonra sunmuştur. Yargıtay ilgili Dairesi ise CMK m. 295'te düzenlenen yedi günlük süre dolduktan sonra sunulduğu gerekçesiyle temyiz isteminin reddine karar vermiştir. AYM, CMK'nın ilgili hükümlerini, Yargıtay kararlarını, AİHS m. 6'yı ve AİHM içtihatlarını göz önüne alarak değerlendirmeler yapmış ve temyiz isteminin reddi kararının mahkemeye erişim hakkına bir müdahale teşkil ettiğini belirtmiştir. AYM, söz konusu müdahalenin ihlal sonucu doğurup doğurmadığı konusunu ise kanunilik, meşru amaç ve ölçülülük kriterleri bakımından değerlendirmiştir. Müdahalenin kanuni

itiraz etmesi durumunda, bunun sanığın aleyhine yapılan temyiz başvurusu olarak yorumlandığı göz önüne alınarak, başvuruların haklarına getirilen sınırlamanın silahların eşitliği ilkesine uygun düşmediği belirtilmiştir. Nihai olarak ise davanın özel durumu ile yargılamanın bütünü göz önünde bulundurulduğunda başvuruların mahkemeye erişim haklarına yönelik sınırlamanın orantısız olması sebebiyle hakkın ihlal edildiğine karar verilmiştir. (Bayar ve Gürbüz/Türkiye B.No: 37569/06, 27.11.2012)

¹³⁹ Hüseyin Volkan Kurt Başvurusu § 49.

¹⁴⁰ Nitekim Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu, hükümde yasa yolu süresinin hatalı gösterilmesi hâlinde hatalı gösterilen süre içerisinde yapılan başvurularının incelenmesi gerektiğine karar vermiştir. YİBGK 2021/5 E, 2023/2 K, 28.04.2023, RG 14.09.2023/ 32309.

¹⁴¹ Adile Kart ve Diğerleri Başvurusu B.No: 2022/2818, 11.05.2023.

dayanağının CMK m. 298’de yer aldığını, temyiz mahkemelerinin içtihat mahkemeleri olması sebebiyle süresinde yapılmayan temyiz başvurularının reddedilmesinin gereksiz meşguliyetleri önleme amacı taşıdığını belirten AYM, müdahalenin kanunilik ve meşru amaç kriterlerine uygun olduğunu saptamıştır. AYM öte yandan, somut olay bakımından temyiz kanun yoluna ilişkin ilgili düzenlemeler konusunda Yargıtay daireleri ile Ceza Genel Kurulu kararları arasında uygulama birliği olmadığı, bu durumun ilgililer yönünden öngörülebilirliği zedelediği, başvuruya konu olayda temyiz süresi olan on beş günlük süre bakımından ilgiliye ihtar yapılmasına rağmen temyiz sebeplerini bildirir dilekçe verilmesi için CMK 295’te düzenlenen yedi günlük sürenin ihtar edilmemesi sebebiyle başvurucunun eksik bilgilendirildiğini ifade etmiştir. Başvuruya konu olayda Yargıtay Dairesinin bazı dengeleyici imkân ya da tedbirleri devreye sokmaksızın temyiz isteminin reddine karar verdiğini belirten AYM, mahkemeye erişim hakkına yapılan müdahalenin ölçüsüz olması sebebiyle ihlal kararı vermiştir.¹⁴² AYM bu başvuruya ilişkin kararda önemli noktalara değinmiş ve kanaatimizce oldukça yerinde tespitlerde bulunmuştur. Mahkemeye erişim hakkının kanun yolu açısından sağladığı korumanın daha iyi anlaşılabilmesi adına kararın tamamının okunması faydalı olacaktır.

Son dönemde sıkça tartışılan bir konu olan ve AYM kararıyla iptaline karar verilen hükmün açıklanmasının geri bırakılması¹⁴³ kurumunun uygulanması bakımından da bireysel başvuruların mevcut olduğu görülmektedir. Bu başvurulardan biri olan Ufuk Bekdemir başvurusunda uygulanmasını kabul etmediği hâlde başvuru hakkında hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilmiştir. AYM ise hakkındaki mahkûmiyet hükmüne karşı istinaf yoluna başvurma imkânından yoksun bırakılan¹⁴⁴ başvurucunun mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir. AYM söz konusu kararında, hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilebilmesi için ilgili kanuni düzenleme gereğince sanığın kabulünün gerektiğini¹⁴⁵, somut olayda ise kabul beyanı olmadan hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmesinin Anayasanın 13. maddesinde öngörülen kanunilik ilkesine aykırı olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁶

¹⁴² Hüseyin Volkan Kurt Başvurusu B.No: 2019/42687, 08.03.2023.

¹⁴³ Konunun daha iyi anlaşılması için bkz. AYM 2021/121 E, 2022/88 K, 20.07.2022; AYM 2022/120 E, 2023/107 K, 01.06.2023; Atilla Yazar ve Diğerleri Başvurusu B.No: 2016/1635, 05.07.2022.

¹⁴⁴ Nitekim 7499 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikten önce hükmün açıklanması geri bırakılması kararlarına karşı öngörülen kanun yolu itiraz kanun yolu idi. Değişiklik için bkz. Ceza Muhakemesi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun Numarası: 7499, Kabul Tarihi: 02.03.2024, RG 12.03.2024/ 32487.

¹⁴⁵ Bkz. CMK m.231/6.

¹⁴⁶ Ufuk Bekdemir Başvurusu B.No: 2016/14113, 31.03.2022.

Hasbi Demirci başvurusuna ilişkin kararda da hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumunun uygulanmasını önce kabul edip daha sonra kabul beyanını geri alan başvuruçunun başvurusu değerlendirilmiş, sonuç olarak ise Ufuk Bekdemir kararından ayrılmayı gerektiren bir husus olmadığı ifade edilerek yine mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine hükmedilmiştir.¹⁴⁷

H. Uyuşmazlığın Karara Bağlanmasına İlişkin

Mahkemeye erişim hakkı, uyuşmazlığın bir yargı yeri tarafından etkili bir karara bağlanmasını talep etme hakkını da içermektedir.¹⁴⁸

Turgay Erdemir başvurusuna konu olayda, polis memuru olarak görev yapan başvuruçunun hakkında, disiplin soruşturması sonucu tek işlem ile altmış sekiz defa, ayrı ayrı bir günlük aylıktan kesme cezası verilmiştir. Başvuruçunun, işlemin iptali istemiyle İdare Mahkemesinde dava açmıştır. Mahkemece, başvuruçunun hakkında disiplin cezası verilmesinin sebebinin görevli olduğu ilin sınırlarından altmış sekiz defa amirinden izin almadan çıkması olduğuna ve her bir olayın müstakil olduğuna değinilmiştir. Mahkeme, netice olarak talepler arasında herhangi bir bağıllık ya da neden-sonuç ilişkisi bulunmadığı değerlendirilerek İdari Yargılama Usul Kanunu'nun (İYUK) 5. maddesi gereğince dilekçenin reddine karar vermiştir. Başvuruçunun, dava konusu cezaların tek bir işlemle yapılması nedeniyle aralarında maddi ve hukuki açıdan bağıllık ve neden-sonuç ilişkisi bulunduğunu, aynı nedene dayanan tek bir işlem için altmış sekiz ayrı dava açmanın usul ekonomisiyle bağdaşmayacağını belirterek yine tek bir dilekçeyle işlemlerin iptalini istemiştir. Mahkeme ise başvuruçunun tarafından dilekçe ret kararı sonrası düzenlenen yeni dava dilekçesinde aynı hatanın tekrar yapıldığını, altmış sekiz ayrı disiplin cezasına karşı başvuruçunun yine tek bir dilekçe ile dava açtığını belirterek İYUK'un 15. maddesinin son fıkrası uyarınca davanın reddine karar vermiş; başvuruçunun istinaf talebinde bulunmuşsa da talebinin reddine karar verilmiş ve karar kesinleşmiştir. AYM başvuruya ilişkin kararında, başvuruçunun ekonomik durumu nedeniyle altmış sekiz ayrı dava açmasının mümkün olmadığını ve mahkemenin daha önce benzer konularda tek bir işlem ile kurulan birden çok disiplin cezası ihtiva eden uyuşmazlıkları esastan incelediğini beyan etmesine rağmen mahkemenin, başvuruçunun mahkemeye erişebilmesi noktasındaki mühim itirazlarını karşılamadığına dikkat çekmiştir. AYM, somut olayda mahkemenin yenilenen davada eksikliklerin giderilmediği sonucuna ulaşmasının başvuruçunun mahkemeye erişim hakkını

¹⁴⁷ Hasbi Demirci Başvurusu B.No: 2019/15651, 02.05.2023.

¹⁴⁸ Bahar Teber Başvurusu B.No: 2013/5552, 25.03.2015 §36.

ciddi biçimde etkilediğini ifade etmiştir. AYM, ayrıca başvurusunun tek işlemle kurulan birden çok disiplin cezası için ayrı ayrı altmış sekiz dava açması gerektiği şeklindeki yorumun başvuru üzerinde mahkemeye erişim olanağını ortadan kaldıran ağır bir külfete sebep olduğunu belirtmiştir. Anayasa m.141/4'e göre davaların mümkün olduğunca az giderle neticelendirilmenin yargının görevi olduğunu ifade eden AYM, başvurusunun katlanmaya mecbur bırakıldığı külfetin meşru amaçla orantısız olduğu değerlendirmesiyle mahkemeye erişim hakkına yapılan müdahalenin ölçülü olmadığına, hakkın ihlal edildiğine hükmetmiştir.¹⁴⁹

Turgay Erdemir başvurusuna ilişkin kararda, davanın esastan görülmesini engelleyen bir uygulamanın AYM tarafından davanın karara bağlanması hakkı ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Nitekim kararda, mahkemeye erişim hakkının uyuşmazlığın etkili bir biçimde karara bağlanmasını isteyebilme anlamına geldiğine de değinmiştir.¹⁵⁰ AYM'nin söz konusu başvuru hakkında ihlal kararı verirken sunduğu gerekçelere katılmaktayız. Kaldı ki aksi yönde bir yaklaşım AYM'nin kararda değindiği üzere Anayasa'nın 141/4. maddesine¹⁵¹ uygun düşmeyecektir. Nitekim uyuşmazlığın altmış sekiz ayrı davayla çözülmesi ile tek bir davayla çözülmesi arasında gerek yargılama giderleri gerekse de usul ekonomisi yönünden oldukça büyük bir fark vardır. Kanaatimizce somut olayda, hakka yönelik müdahalenin ölçülü olmadığı değerlendirilmesi yerindedir.

Velid Çiftçi başvurusuna konu olayda ise kamu görevinden çıkarıldıktan sonra göreve iade edilen başvuru ilk önce görevde olmadığı döneme ait haklarının kanuni faiziyle kendisine ödenmesi istemiyle, daha sonra görevinden çıkarılmasının evini ve aracını düşük fiyata satmasına yol açması sebebiyle tazminat talep etmiştir. Yani olayda başvuru iki farklı başvuruda bulunmuş ve bu taleplerinin reddedilmesi üzerine her iki talep yönünden ayrı ayrı dava açmıştır. İlgili İdare Mahkemesi başvurusunun mali haklarının kanuni faiziyle tarafına ödenmesi isteminin reddine yönelik işlemin iptaline karar vermiştir. Başvurusunun, evini ve aracını düşük fiyata satmak zorunda kalması sebebiyle tazminat isteminin reddine dair işlemin iptali için açtığı davaya bakan diğer İdare Mahkemesi ise başvurusunun aynı işlemin iptali talebiyle zaten bir dava açtığını belirtmiştir. Bu mahkeme, zikrettiği dava ile eldeki davanın taraflarının, konusunun ve nedeninin aynı olmasının derdestliğe neden olduğunu ifade ederek eldeki davanın esasının incelenmesinin mümkün olmadığı gerekçesiyle davanın reddine karar

¹⁴⁹ Turgay Erdemir Başvurusu B.No: 2019/38387, 15.03.2023.

¹⁵⁰ Turgay Erdemir Başvurusu § 28-40.

¹⁵¹ Anayasa m.141/4 : “Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.”

vermiştir. AYM başvuru sonucunda, somut olaydaki iki davada, davaya konu işlem ve taraflar aynı olsa da davaların konusunun farklı olduğunu, bu sebeple derdestliğin mevcut olmadığını ifade etmiştir. AYM, mahkemenin derdestlik nedeniyle davayı incelemeksizin reddetmesinin yasal dayanağı bulunmadığı neticesine ulaşarak mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.¹⁵²

Bahar Teber başvurusuna konu olayda başvuru hakkında, haber vermeden işletmesini devrettiği gerekçesiyle 2634 sayılı Kanun'un¹⁵³ 33. maddesinin "e" bendi uyarınca idari para cezası kararı verilmiştir. Daha sonra ise başvuru hakkında tesisteki noksanlıklar ve ilgili belgelerin ibraz edilemediği gerekçeleriyle aynı kanun maddesinin "a" bendi uyarınca bir para cezası daha verilmiştir. Başvuru iki cezanın da iptali için Sulh Ceza Mahkemesine itirazda bulunmuş olmasına rağmen mahkeme, sadece devir işlemi sebebiyle verilen para cezasının hukuka uygunluğunu tartışmış ve yalnızca bu konuda karar vermiştir. Mahkeme, 2634 sayılı Kanun'un 33. maddesinin "a" bendi uyarınca uygulanan idari para cezası ile ilgili ise davaya konu edilmiş olmasına rağmen herhangi bir karar vermemiştir. Başvuru karara itiraz etmişse de ilgili Asliye Ceza Mahkemesi itirazın reddine karar vermiştir. AYM bu başvuruya ilişkin kararında, mahkemeye erişim hakkının bir uyuşmazlığı yargı önüne taşıyabilmek ve uyuşmazlığın etkili bir biçimde neticeye kavuşturulmasını talep edebilmek anlamına geldiğine değinerek somut olayda davaya konu edilmesine rağmen 2634 sayılı Kanun'un 33. maddesinin "a" bendi gereğince verilen para cezasına dair bir hüküm kurulmadığı gibi itiraz sonucu yapılan incelemede de bu hususun değerlendirilmediğini belirtmiştir. AYM netice olarak, yargılama süreci bütün olarak göz önüne alındığında başvuru mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir.¹⁵⁴

İ. Mahkeme Kararlarının İcrasına İlişkin

Hayatın olağan akışı içerisinde kişileri dava açmaya yöneltten asıl sebep talep sonucuna erişmektir. Dava türlerinin birçoğunda ise kişilerin talep sonucuna erişimleri için elde ettikleri kararların icrası gerekmektedir.

Mahkeme kararlarını uygulanamaz kılan düzenlemelerin mevcut olması veya mahkeme kararlarının tatbikinin herhangi bir suretle engellenmesi hâllerinde, mahkemeye erişim

¹⁵² Velid Çiftçi Başvurusu B.No: 2020/18132, 29.03.2023.

¹⁵³ Turizmi Teşvik Kanunu, Kanun Numarası: 2634, Kabul Tarihi: 12.03.1982, RG 16.03.1982/ 17635.

¹⁵⁴ Bahar Teber Başvurusu B.No: 2013/5552, 25.03.2015.

hakkının da anlamının kalmayacağı değerlendirilmesiyle mahkeme kararlarının uygulanması, mahkemeye erişim hakkı kapsamında görülmektedir.¹⁵⁵

Kenan Yıldırım ve Turan Yıldırım başvurusunda başvuru; tapuya tescilli olan gayrimenkullerine Belediye tarafından kamulaştırmasız el atıldığını, Belediye hilafına açtıkları davalar sonucunda gayrimenkul bedelinin Belediyeden tahsiline hükmedildiğini, hükmün icra edilmesi için yapılan ilamlı icra takibine karşın bedellerin ödenmediğini belirterek mülkiyet ve adil yargılanma haklarının ihlal edildiğini öne sürmüşlerdir. AYM bu başvuruya ilişkin kararında AİHM kararlarına atıf yaparak mahkemeye erişim hakkının mahkeme tarafından verilen kararların tatbikini isteme haklarını da kapsadığını, yargı kararının infaz edilmesinin davanın tamamlayıcı unsuru olduğunu, idarenin yargı kararını uygulamaması ya da geciktirmesi hâlinde AİHS'in 6. maddesinde öngörülen teminatların mevcudiyet sebebini kaybedeceğini vurgulamıştır. AYM sonuç olarak, Belediye aleyhindeki kesinleşmiş ve infazı mümkün olan mahkeme kararlarının infazı için gerekli önlemlerin alınmamasıyla Anayasa m.36'nın etkili neticeleri açısından konusuz bırakıldığına, dolayısıyla da başvuru mahkemeye erişim haklarının ihlal edildiğine karar vermiştir.¹⁵⁶

Ayhan Orhanlı başvurusuna ilişkin olayda ise 675 sayılı KHK'nın¹⁵⁷ 6. maddesinin "a" bendinde yer alan kural kapsamında başvuru Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ile ilişkisi kesilmiştir. Başvuru da nasbedilmemesine ilişkin işlemin iptali istemli dava açmıştır. Davanın görüldüğü İdare Mahkemesince 675 sayılı KHK gereğince ayrı bir işlem gerekmeksizin başvuru nasbının yapılmadığı, bu hususta idarenin yorum yapma ya da farklı doğrultuda işlem tesis etme olanağı bulunmadığı ifade edilmiş ve idari davaya konu yapılabilecek bir işlem söz konusu olmadığından davanın esası incelenmeksizin reddine karar verilmiştir. Karar kanun yolu incelemeleri neticesinde kesinleşmiştir. AYM söz konusu başvuruya ilişkin kararında mahkemeye erişim hakkının Anayasa m.15/2'de yer alan dokunulması yasaklanan çekirdek haklardan olmadığını, bu sebeple olağanüstü hâl (OHAL) dönemlerinde Anayasa'daki teminatlara aykırı önlemler alınmasının mahkemeye erişim hakkı bakımından mümkün olduğunu belirtmiştir. AYM, temel hak ve hürriyetlere müdahale sonucu doğuran önlemler bakımından ise OHAL dönemlerinde de kişilerin ölçüsüz veya keyfi müdahalelere karşı usule ilişkin teminatlardan faydalandırılması gerektiğini ifade etmiştir.

¹⁵⁵ Ahmet Yıldırım Başvurusu B.No: 2012/144, 02.10.2013 §28.

¹⁵⁶ Kenan Yıldırım ve Turan Yıldırım Başvurusu B.No: 2013/711, 03/04/2014.

¹⁵⁷ Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, RG 29.10.2016/ 29872.

AYM ayrıca, mahkemelerin hukuk kurallarını yorumlarken Anayasa hükümleri ışığında hareket etmeleri gerektiğini, Anayasa'nın üstünlüğü ilkesi gereğince Anayasa'ya aykırı olan yorumun benimsemekten kaçınılması gerekliliğine de vurgu yapmıştır. Somut olayda mahkemece, davanın konusunun OHAL Komisyonunun yetkisine girip girmediğine dair bir incelemenin yapılmadığını ifade eden AYM, başvurucunun mahkemeye erişim hakkına müdahalede bulunulduğunu vurgulamıştır. Netice olarak AYM, somut olayda davanın OHAL Komisyonuna gönderilmesi gerektiği hâlde incelenmeksizin reddedilmesinin Anayasa m.15'te belirtilen durumun gerektirdiği ölçüde olma kriterini sağlamadığı kanaatine vararak mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir.¹⁵⁸

SONUÇ

Hukuk devleti olmanın kuşkusuz en mühim gerekliliklerinden biri olan adil yargılanma hakkı, ilk bakışta tek bir hak gibi görünse de esasen pek çok hakkı muhteviyatında barındırmaktadır. Nitekim bu husus, AİHS m. 6'nın incelenmesiyle açıkça görülmekle birlikte AİHM, yorum yoluyla adil yargılanma hakkının kapsamını AİHS m. 6'nın lafzının da ötesine taşımıştır. Zira AİHM, dinamik yorum metodunu kullanarak adil yargılanma hakkı kapsamına birtakım hakları daha eklemiştir. Mahkemeye erişim hakkının adil yargılanma hakkı kapsamında kabul edilmesi AİHM'in 1975 tarihli Golder/Birleşik Krallık kararıyla olmuş; bu kararda AİHM, mahkemeye erişim hakkı olmadan adil yargılanma hakkının içerdiği güvencelerden yararlanmanın olanaksız olacağına vurgu yapmıştır. Golder kararı, mahkemeye erişim hakkı bakımından oldukça önem arz etmekte olup AİHM'in ve AYM'nin içtihatlarında bu karara sıkça atıf yapıldığı, mahkemeye erişim hakkının adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirildiği görülmektedir.

Mahkemeye erişim hakkı; medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklar, idarenin işlem ve eylemleri nedeniyle ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklar ve suç isnadına ilişkin uyuşmazlıklarda uygulama alanı bulmaktadır. AİHM içtihatları incelendiğinde mahkemeye erişim hakkının cezai alanda yalnızca şüpheli/sanık açısından geçerli kabul edildiği görülmektedir. AYM'nin de aynı doğrultuda olan içtihadı kanaatimizce yeniden değerlendirilmeye muhtaçtır. Değerlendirme yapılırken AİHS m. 53, Anayasa m. 36'daki "herkes" ibaresi ve doktrinsel görüşler göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca Anayasa m.90/5'te uluslararası antlaşmaların Anayasa ile değil, kanunlar ile kıyaslanmış olduğu, iç hukukumuzda uluslararası antlaşmaların Anayasa'dan üstün olduğuna dair bir düzenlemenin

¹⁵⁸ Ayhan Orhanlı Başvurusu B.No: 2019/7991, 23.02.2023.

yer almadığı hususu unutulmamalıdır. Kaldı ki insan haklarına ilişkin olarak uluslararası sözleşmelerin Anayasa'ya göre daha sınırlı bir koruma öngörmesi durumunda, sorunun insan hakları lehine yorum yapılarak aşılması gerekmektedir. Bu nedenle şüpheli/sanık haricindeki kişilerin mahkemeye erişim hakkı kapsamına dâhil edilmesi ve bu kişilerin hakkın korumasından yararlandırılması gerekmektedir.

Mahkemeye erişim hakkı, mutlak bir hak olmadığından bu hakkın bazı sınırlamalara tabi tutulması mümkündür. AİHM içtihatlarında da belirtildiği üzere devlet, bu hakkı sınırlama noktasında belirli bir takdir aralığına haizdir. Öte yandan bu sınırlamaların hakkın özünü etkileyecek şekilde uygulanmaması, söz konusu sınırlamaların meşru bir amaç taşıması ve erişilmek istenen amaç ile kullanılan araçlar arasında makul bir orantı olması gerekmektedir. AİHM ve AYM içtihatları incelendiğinde mahkemeye erişim hakkının ihlal edilip edilmediği konusunda benzer kriterleri esas alarak değerlendirme yaptıkları görülmektedir.

Mahkemenin önüne gelen uyuşmazlık bakımından kanun yolları mevcut ise üst mahkemelere başvurma konusunda da geçerli görülen mahkemeye erişim hakkı, yargı yerinden alınan nihai kararların icrası bakımından da uygulama alanı bulmaktadır. Anlaşıldığı üzere mahkemeye erişim hakkı, adil yargılanma hakkı bağlamında pek çok güvence sağlamaktadır.

Bireysel başvuruların AYM tarafından incelenmesiyle mahkemeye erişim hakkı bakımından önemli kararlar verilmekte, yargılama süreciyle ilgili göz önünde bulundurulması gereken içtihatlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin AYM, dava açma veya yasa yollarına başvurma için öngörülmüş olan süre şartlarının açıkça hukuka aykırı uygulanması ya da sürelerin yanlış hesaplanması hâllerinde kişiler bu haklarını kullanamamışlarsa mahkemeye erişim hakkının ihlali sonucu doğacağını belirtmiştir. AYM bir başka konu olarak, kişilerin avukatla temsil edilmelerinin ya da taşınmaz sahibi olmalarının tek başına adli yardım talebinin reddi sonucu doğurmaması gerektiğini ifade etmiştir.

AYM, mahkemelerin hukuk kurallarını Anayasa hükümleri ışığında yorumlamaları gerektiğini, bir mevzuat hükmünün çeşitli biçimlerde yorumlanmasının mümkün olduğu durumlarda ise Anayasa'nın üstünlüğü ilkesi uyarınca Anayasa'ya aykırı olan yorumu benimsemekten kaçınılması gerektiğini belirtmektedir.

Çalışmamızda AYM içtihatları vasıtasıyla mahkemeye erişim hakkı çeşitli açılardan incelenmiştir. Eleştirilebilecek türde kararlara rastlamak mümkün olsa da AYM içtihatları, kişilerin mahkemeye erişim haklarının ihlal edilmesini önleme konusunda uygulayıcılara ışık tutar niteliktedir. Bu nedenle söz konusu içtihatlar, hukuk kurallarını yorumlama ve uygulama

noktasında yargı mercilerince göz önüne alınmalıdır. Böylelikle kişilerin mahkemeye erişim hakkını etkin şekilde kullanabilmelerine olanak sağlanacak ve muhtemel hak ihlallerinin önüne geçilecektir.

KAYNAKÇA

Akdoğan CA, (*Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Adil Yargılanma Hakkı*, (Adalet Yayınevi 2022).

Akıllıoğlu T, *İnsan Hakları Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri*, (3. Baskı Yetkin 2019).

Algan B, *İnsan Hakları (Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve)*, (1.Baskı, Adalet Yayınevi 2023).

Alyanak S, *Avrupa Birliği Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı ve Etkili Yargısal Denetim*, (Seçkin Yayıncılık 2023).

Atalay A, ‘Yargısal Temel Haklar’, *Prof. Şükrü Postacıoğlu’na Armağan*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları 1997) 437-454.

Aydın SE, *Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Yargılamasına Etkisi Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı*, (On İki Levha Yayıncılık 2022).

Bahar E, ‘Türk Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararları Bağlamında Adil Yargılanma Hakkının Niteliği’ (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi 2023).

Balcı Y, ‘Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım: Nalbant Ve Diğerleri/Türkiye Kararı’ (2022/10) *İnsan Hakları Dergisi* 26-31.

Bayra E, ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Yoluyla Sosyal ve Ekonomik Hakların Dolaylı Olarak Korunması Üzerine Değerlendirmeler’ (2023) 8 (1) *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 63-113.

Bozkurt E ve Kanat S, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Başvuru Elkitabı*, (1. Baskı, Asil Yayın Dağıtım 2004) .

Ciğer M, ‘Antlaşmaların Yorumuna Farklı Bir Yaklaşım: AIHM’nin Dinamik Yorumu ve Takdir Payı Doktrini’ (Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi 2022).

Çakmak UR, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Yargılamasında Hakkaniyete Uygun Tatmin*, (1. Baskı, Adalet Yayınevi 2021).

Çayan G, ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı’ (2016/28) Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 235-271.

Demir HS, Kaya SB ve Keskinsoy Ö, *Türk Anayasa Yargısında Adil Yargılanma Hakkı*, (Adalet Yayınevi 2022).

Doğru O ve Nalbant A, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 1.Cilt (1. Baskı, Şen Matbaa- Avrupa Konseyi 2012).

Egeliği OE, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa Çerçevesinde Etkili Başvuru Hakkı*, (On İki Levha Yayıncılık 2021).

Ergun MK, ‘Türk Anayasa Hukukunda Mahkemeye Erişim Hakkı’ (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi 2020).

Gedik Ö, *Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yorum Yöntemleri Açısından İncelenmesi*, (Filiz Kitabevi 2022).

Gölcüklü F, ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Adil yargılama’ (1994) 49 (1) Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 199-234.

Gören Z, *Temel Hak Genel Teorisi*, (5. Baskı Yetkin Yayıncılık 2022).

Görgülü Ergenç F, ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı’ (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi 2021).

Gözler K, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 2.Cilt (Ekin Yayınevi 2011).

Gözübüyük ŞA, *Anayasa Hukuku (Anayasa Metni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)*, (Turhan Kitabevi 2000).

Güngören Bulgan B, *Georg Jellinek’in Hak ve Devlet Kuramı*, (3.Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2022).

İnceoğlu S, ‘Adil Yargılanma Hakkı’, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, (Şen Matbaa- Avrupa Konseyi 2013).

İnceoğlu S, *Adil Yargılanma Hakkı (Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4)*, (MRK Baskı- Avrupa Konseyi 2018).

Kaboğlu İÖ, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, (16. Baskı, Legal Yayıncılık 2021).

Karakehya H, ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma’ (Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi 2007).

Kaşıkar MS, ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi Çerçevesinde Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı’(2011) 2 (4) Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 233-290.

Köse Y, ‘7343 Sayılı Kanun İle İhalenin Feshi Şikâyetinde (İİK m.134) Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi’ (2023/53) Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 313-340.

Oder BE, *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri*, (1. Baskı, Beta Yayıncılık 2010).

Şahin A, *İnsan, Özgürlük ve Devlet*, (Celepler Matbaacılık ve Dağıtım, Trabzon 2013).

Taner FG, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği*, (2.Baskı, Seçkin Yayıncılık 2021).

Tanör B, *Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar*,(2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2022).

Turan H, ‘Adil Yargılanma Hakkının İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’ndeki Yeri ve Önemi’ (2009/84) TBB Dergisi 213-230.

Uygun O, *Devlet Teorisi*, (9. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2022).

Ünal Ş, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi(İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri)*, (TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları 2001).

Yıldırım Y, ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Dinamik Yorum Yöntemi’ (2019/04) İnsan Hakları Dergisi 42-45.

İnternet Kaynakları

<<https://dergipark.org.tr/>>

<<https://hukuk.deu.edu.tr/>>

<<https://hsk.gov.tr/>>

<<https://inhak.adalet.gov.tr/>>

<<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>>

<<https://taad.taa.gov.tr/>>

<<https://tez.yok.gov.tr/>>

<<https://www.anayasa.gov.tr/>>

<<https://www.echr.coe.int/>>

<<https://www.istanbulbarosu.org.tr/>>

<<https://www.mevzuat.gov.tr/>>

<<https://www.resmigazete.gov.tr/>>

<<https://search.trdizin.gov.tr/>>

Yazar Beyanı	
Yazarların Katkıları	Bu çalışma tek yazarlıdır.
Mali Destek	Yazar, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.
Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı	Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir.
Etik Kurul Onayı Beyanı	Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur.
Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi	Yazar, makalenin tüm süreçlerinde TRÜHFD'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde TRÜHFD'nin, yayın ve editör kurullarının hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmektedir.